

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRENİN KORUNMASINDAKİ HUKUKİ ÇERÇEVE -HAKLARIMIZ-

I. ÇEVRE SORUNLARI

A. Sorunlar ve Ekolojik Gerçekler

Hava, su ve toprak kirliliği; gürültü; asit yağmurları; küresel ısınma ve bunun olumsuz sonuçları (iklim değişikliği ve bu çerçevede ortaya çıkan seller, kuraklık, toprak kaymaları); türlerin ve ekosistemlerin yokolması, ormansızlaşma, çölleşme günümüzde çevre sorunlarından sözedildiğinde öne çıkan ve artık herkesin bildiği temel sorun yumaklarıdır. **Ancak önemli olan, bu konuda sadece soyut bir bilgiye sahip olmak değil, bu sorun yumaklarının bizlerin etkinliklerinin dışında kendiliklerinden ortaya çıkmadığını, günlük yaşamımızın her anını nasıl etkilediğini ve nihayet bunların önlenmesinde hepimizin etkili olabileceğini anlamaktır.** Bunu anlamak ise öncelikle çevre sorunlarının dünya gündemine gelmesini sağlayan temel noktaları görebilmemize bağlıdır. Çünkü bunlar çevresel bozulmanın önlenmesi için günümüzde de vazgeçilemez olan noktalardır. Bu bağlamda da bilim insanlarının çalışmaları ile hem bu çalışmalar hem de somut olaylar sonucunda açığa çıkan ekolojinin gerçekleri ve bir de çevreci bireylerin mücadeleleri ön plana çıkmaktadır. İşte bu temel noktalar aşağıdaki kısa açıklamalarla vurgulanacaktır.

Sorunların kökeni: Hepimiz suçluyuz

Gerçekte çevre sorunlarının kökenleri ve, özellikle kirliliğe ilişkin, ilk örnekleri eski yüzyıllara kadar uzanır. Ne var ki bunların dünya gündemine yerleşmesi için 1970leri beklemek gerekmiştir. Bu yerleşmede kuşkusuz 1960ların ikinci yarısından itibaren gerçekleşen önemli **çevre kazalarının** belirgin rolü olmuştur. Bu kazalar tipik olarak tanker kazaları ile kimyasal maddelerle ilgili fabrikalar ve nükleer tesisler çerçevesinde gözükmüş ve bunlar insanlar ve diğer canlılar bakımından kitlesel ölümler, yaygın ve kalıcı hastalıklar şeklinde etkiler yaratmaları nedeniyle çevre felaketlerinin çarpıcı

örnekleri olmuştur. Üstelik bu örneklerin dünyanın çok farklı yörelerinde yaşanması belirtilen **olumsuz etkilerin herkesin bahçesine girebileceği (kimsenin bunlardan kaçamayacağı) konusunda** bir uyarı olmuş ve değişik kesimlerin soruna eğilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda söz konusu trajik çevre felaketleri hem çevreci hareketin gelişmesini hem bilim insanlarının çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu grupların çabaları ise siyasal iktidarlar ve devletlerin sorunu ciddi şekilde ele almaları bakımından baskı yarattığı gibi halkın sorunlar karşısında duyarlılık kazanmasında ve giderek bilinçlenmesinde de etkili olmuştur.

Yanılığ ve Yanlışlarımızı görebilmek

Yukandaki mücadelelerin belirgin sonucu insanların yıllardır gözardı ettikleri bazı gerçekleri görmeye başlamalarıdır. Öncelikle, yaşanan somut sorunlarla da ön plana çıkan, **doğanın gerçekleri insanların zihninde yıllardır yeretmiş bazı sığ düşüncelerin yanlışlığını ortaya çıkarmıştır.** Bu düşüncelerden birisi, bireylerin kendilerini, hem etkilenme hem sebep olma bakımlarından, çevre sorunlarının dışında görmeleridir. Oysa bu anlayış her iki yönüyle de yanlıştır. Herşeyden önce hiçkimse kendisinin çevre sorunlarının ortaya çıkmasında hiçbir rolü ve sorumluluğu bulunmadığını söyleyemez. Böyle bir sav ileri süren kişinin, bu savının doğru olmadığını görebilmesi için, yıllardır sorgulamadan sürdürdüğü alışkanlıklarından en basit gözükkenlerine bile biraz dikkat etmesi yeterlidir. Çünkü bireyin sabah yataktan kalkma anı ile başlayan en masum evsel faaliyetlerinde bile hem, doğrudan veya dolaylı, bir doğal kaynak tüketimi söz konusu olmakta (su, enerji); hem bu kaynakların kirlenmesindeki ilk adımlar (evsel atıklar) atılmaktadır. Bireylerin iş yaşamlarındaki faaliyetlerini ele aldığımızda ise biraz önce değinilen sorumluluğun derecesinin daha da arttığı gerçeği ile karşılaşırız. Şu halde derecesi farklı olabilmekle birlikte hepimizin çevresel varlıkların bozulmasında payı vardır.

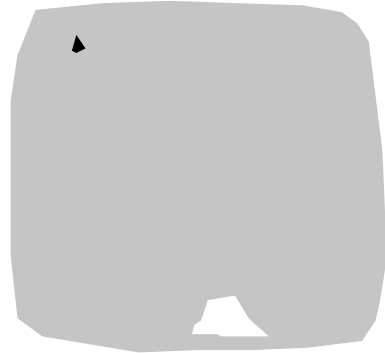
Öte yandan hiçkimse çevre sorunlarının olumsuz özelliklerinden tamamen ve sürekli şekilde kaçabilme gibi bir lükse sahip değildir. Çünkü çevresel kirlilik ve

bozulma, derecesi ve zamanı farklı olabilmekle birlikte, herkesi etkiler. "Ozon tabakasındaki incelme, okyanuslardaki radyasyon, yağmur ormanlarının, bitki ve hayvan türlerinin yokolması benim kişisel yaşamımı etkilemez" diyen herkes yanılığ içinde. Bunu, yaşanan somut trajik olaylar ve bunlarla bağlantılı olarak yapılan bilimsel incelemeler açıkça ortaya koymuştur. Ekoloji kitaplarında belirtilen tipik ve çarpıcı örnek, tarımda verimi arttırmak için kullanılan, DDT kalıntılarının tarım alanlarıyla hiçbir şekilde bağlantısı olmayan yörelerde yaşayan penguenlerde bulunmasıdır.

İnsanların yüzyıllardır yaşadıkları bir nokta da kendilerinin göremedikleri çok uzak alanlara atılan atıkların doğada yokolabileceğini sanmalarıdır. Bu yanlış algılama "**denize atarım su alır götürür**" ya da "**rüzgar uzaklaştırıp yokeder**" düşüncesinin ve buna yönelik uygulamaların da gerekçesini oluşturmuştur. Oysa ki, başta yine DDT örneği olmak üzere, çok sayıda olay bu düşüncenin de yanlışlığını kanıtlamıştır. Atıklar içindeki zararlı maddeler besin zinciri yoluyla (örneğin sebze ya da balıklar aracılığıyla) bizzat insan bünyesine geri dönmektedir. Çünkü doğa özümleme kapasitesi sayesinde bu atıklardan yalnızca bazılarını ve belli ölçüde etkisiz kılabilmektedir. Buradan gelen başka bir gerçek ise, doğanın, yine insanların bildiklerinin aksine, sınırlı olduğu ve özellikle bazı kaynakların, gerekli önlemler alınmadığı takdirde, tamamen tükenebileceğidir.

Kısaca vurgulamak gerekirse, çevre sorunları kökenleri bakımından yerel olabilmekle birlikte, etkileri söz konusu olduğunda, hem coğrafi hem zaman bakımından sınır tanınamakta; bu bağlamda bölgesel, evrensel bir boyuta taşınmakta ve gelecek kuşaklara da yansımaktadır. Bu ekolojik gerçeğin çevre koruma politikalarına yansımaları ise çözümler oluşturulurken **bütünsel bir bakış açısıyla** sorunun tüm yönlerinin ve boyutlarının dikkate alınmasıdır. "**Global düşün, yerel hareket et**" özdeyişi bu gerçeği açıkça vurgulamaktadır. Şu halde

çözüm konusunda proje üretecek kişilerin, projeler mikro örnekleri kapsasa dahi, buna dikkat etmeleri gereklidir. Esasen, ikinci bölümdeki açıklamalarda da görüleceği gibi, fon sağlanan projelerin konularının önemli bir kısmı biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliği ve çölleşme gibi evrensel boyutu da belirgin olan sorunlara ilişkindir.

B. Etrafımızdaki sorunları farketme, algılama ve bilgilenme

Yukarıda belirtilen açıklamaları özümsemiş dolayısıyla çevre sorunlarının önemini anlamış her kişi çevre duyarlılığını kazanmış demektir. Ancak bunun sadece duyarlılık düzeyinde ve soyut bir çerçevede kalmaması, **bilgilenme** ve **eylem (harekete geçme)** aşamalarıyla da tamamlanması gerekir. Bunun için de öncelik noktası yaşanan yerel bölgelerin çevre sorunları olmalıdır.

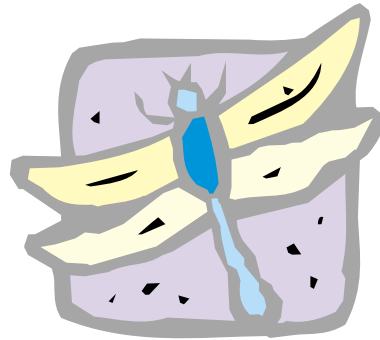
Böylece çevreye duyarlı bireylerin atmaları gereken ilk adım öncelikle yaşadıkları yöredeki çevre sorunlarının farkına varıp bunları belirlemeye çalışmaktır. Bunun için de, ister özel sektör ister kamu birimleri tarafından gerçekleştirilsin, yörede yapılan bütün faaliyetlerin izlenmesi gerekir. Bu faaliyetler halen varolan ve çevreye olumsuz etkisi bulunan tesislere ilişkin olabileceği gibi yapılmak istenen yeni yatırımlara yönelik de olabilir. Çevre sorunları, yukarıda da değinildiği üzere, çok yönlülük özellikleri gereği, insan yaşamının her alanında ve her saniyesinde ortaya çıktıklarından yaşadığı çevreye biraz dikkat eden, sadece bakmakla yetinmeyip **görmeye çalışan** her bireyin bunları farketmemesi düşünülemez.

Sorunları farketmenin olumlu bir sonuca gidecek bir başlangıç oluşturması farkedilen sorunların **tam ve doğru olarak algılanması** halinde mümkündür. Bu noktada da işin içine **bilgilenme zorunluluğu** girmektedir. Bilgilenme hem "haberdar olma" sözcüğü çerçevesinde öğrenilenler hem uzmanlık sahibi olma anlamıyla içiçe geçmiş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle (1) sorunun ne olduğu ve ne gibi sonuçlar yaratabileceği hakkında fikir sahibi olmak gerekir. Bu bağlamda soruna ilişkin teknik, sosyal ve ekonomik yönlerin bilinmesi ön plana çıkar. Bunlarla birlikte ve

özellikle çözüm arama aşamasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan ikinci bir bilgilendirme (2) konusu ise hukuki boyuta ilişkindir. Bu boyut hem sorunun hukuki çerçevesinin ne olduğu hem sorunun çözülmesi için girişilecek mücadele yollarının ve bu çerçevedeki olanakların öğrenilmesi anlamında kendini gösterir. Kısacası sorunun hukuki çerçevesi kadar yapılacak mücadelenin hukuki durumunu da bilmek gereklidir.

Bilgilendirme olmadan sorunun algılanması söz konusu olamayacağından **algılanmamış** bir soruna çözüm üretilmesi de gündeme gelemeyecek; üretilen sanılan çözümler ise sağlıklı olamayacaktır. Şu halde sağlıklı ve doğru bilgi olmadan mücadeleye girilirse, başarılı olmak bir yana, istenmeyen başka olumsuz sonuçların doğmasına sebep olma olasılığı vardır. Nitekim "**bilgi birikimi ve deneyim**" çevre sorunlarına ilişkin projeler hazırlanması ve bunların uygulanması konusunda verilecek mali olanakların (bkz. ikinci bölüm) elde edilmesindeki koşullar arasında bulunmaktadır. Bu noktaya, toplumsal yapıımızdaki olumsuz bir geleneğin (herkesin herşeyden anladığını sanması ve bu doğrultuda bir davranış sergilemesi: kısacası "ağzı olanın konuşması") varlığını da düşünerek çok dikkat edilmesi gereklidir.

Doğru bilgilendirme için ise her türlü iletişim yollarının kullanılması ve önyargılara dayalı ayırımlar yapmaksızın sorunla ilgili olan her türlü kesimle iletişime geçilmesi gerekir. Bu bağlamda yöre halkı, ilgili özel sektör ve yerel ve merkezi yönetim temsilcileri ile iletişim kurulmalıdır. Bu süreçte değişik alanlarda beceri kazanmış uzmanların görüşlerinin alınması ya da uzmanların da bu diyaloglarda hazır bulunmaları önemlidir. İletişim kurma yörede yaşayan bir birey olma sıfatına dayanarak ya da hukukun bu çerçevede tanıdığı olanaklar varsa doğrudan bunları kullanma çerçevesinde gerçekleştirilebilir. Genelde demokratik bir hukuk devletine sahip olmanın ve bunun bir gereği olarak da bilgi ve belge edinme hakkının varlığının önemi bu noktada belirginleşir (bakınız aşağıda). Bu konuyla ilgili genelde gözardı edilen bir gerçeğin de görülmesi şarttır. Bu da yöresel düzeyde, yaşamlarını çok eski dönemlerden beri doğa ile kurdukları ilişkilere dayalı

faaliyetler sonucunda kazanan kişilerin, yılların tecrübesi ile oluşmuş, "bilgi birikimi"nin yabana atılmaması gerektiğidir. Bu birikim ortaya çıkarılarak genel düzeyde de bundan yararlanılmasını sağlayacak şekilde sistemleştirilmelidir.

Bireysellikten topluluk haline yönelme hem sorunların farkedilip algılanması hem de bilgilendirme alanında önemli katkı sağlayacaktır:

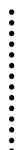
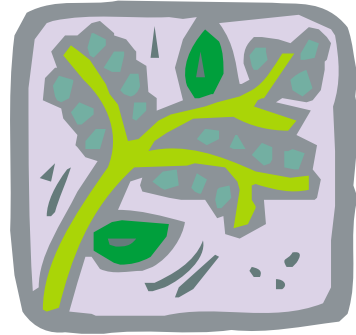
Sorunun **bireysel düzeyde** farkına varılmasını takiben ilk planda atılabilecek adım ya varsa o yöredeki bir çevreci örgüt ya da toplulukla iletişim kurma ya da böyle bir oluşum yoksa biraraya gelerek **gönüllü bir grup (topluluk)** (yurttaş inisiyatifi) oluşturmaktır. Kuşkusuz bölgesel ve ulusal düzeydeki çevreci örgütlerle bağlantı kurma da söz konusu olabilir. Ancak somut sorunun bulunduğu yöredeki halkın, ilk aşamada bir topluluk oluşturmayı takiben, daha sonraki bir aşamada örgütlenmesi, yalnızca o sorunla mücadele bakımından değil, yörenin diğer sorunlarına sahip çıkma yönünden de etkili olacaktır.

Örgütlenme nasıl olabilir?

Demek, vakıf, hatta kooperatif şeklinde olabilir. Bu şekildeki örgütlenmelerin herbirisi **ülkemizde** aynı kanunlarla düzenlenmiştir. Demek ve vakıflara ilişkin düzenlemelerin hukuki dayanağı **Anayasamızın dernek kurma hürriyeti** başlıklı 33üncü maddesidir. En son 2001deki anayasa değişiklikleri ile değiştirilen bu hüküm gereğince demek ve vakıf kurma hakkı **herkese tanındığı gibi önceden izin alma koşulu da kaldırılmıştır**. Değişiklikle birlikte aynı paraleldeki hüküm Demekler Kanununa da (madde 4) yapılan değişiklikle konulmuştur. Buna göre **"fiil ehliyetine sahip ve 18 yaşını doldurmuş olan gerçek kişiler ile tüzel kişiler önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir"**. Ancak bu kanunda açıklanan bazı suçları işlemiş olanlar için beş yıl süre ile demek kurma yasağı vardır. Demekler Kanununu Anayasa değişikliğine uyarlama yolundaki değişiklikler sırasıyla 4748 sayılı 9 Nisan 2002 tarihli Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun; 4778 sayılı 2 Ocak 2003 tarihli Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ve 4963 sayılı ve 7 Ağustos 2003 tarihli Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile yapılmıştır. Bu

kanunlardan birincisi demekler Kanununun 4, 5/6, 6, 34/1,2,3, 38 ve 43üncü maddelerini; ikincisi ise 5, 6/1, 16/1, 18/5 ve 44üncü maddelerini; üçüncüsü 1, 4, 8/3, 10/1, 16/3, 17/1, 31/1 ve 38inci maddelerini değiştirmiştir. Ayrıca bunlardan ikinci ve üçüncüyle Türk Medeni Kanununun demeklere ilişkin hükümleri de (madde 91, 92, 56, 64/1 ve 66) değiştirilmiştir. Değişiklikler arasında demeklerin yurt dışı faaliyetlerine ilişkin hükümler de vardır. Bu konudaki, demeklere esas itibarıyla uluslararası faaliyet yasağı getirerek ancak bazı durumlarda izin almak koşuluyla bu yasağı kaldıran, maddeler (7, 11, 12) Demekler Kanunundan çıkarılmıştır. Yine 16/4, 31/son fıkra ve 83üncü maddeler de yürürlükten kaldırılmıştır. Medeni Kanunun değiştirilen 91inci maddesinde de, demeklerin tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette bulunabilecekleri, yurt dışında şube açabilecekleri ve yurt dışındaki demeklere üye olarak katılabilecekleri açıkça belirtilmiştir. Demekler Kanununun **yabancı dernek ve kuruluşlarla ilişkisi** düzenleyen madde (43) ise değiştirilmiş, **izin koşulu kaldırılarak sadece bildirim** ile yetinilmiştir. (Buna göre yurt dışındaki demek veya kuruluşların üyelerini davet etmek ya da onların davetine uyarak üyelerini oralara göndermek isteyen dernekler en az yedi gün önceden merkezlerinin bulunduğu ve faaliyetin düzenleneceği illerin valiliğine bildirimde bulunacaklardır. Bildirimde davete ilişkin bilgiler -amaç, yer, tarih, isimler, katılacak üyeler- yazılacaktır).

Vakıf şeklinde örgütlenme 2762 sayılı Vakıflar Kanunu çerçevesinde olmaktadır. Yukarıdaki değişikliklerden sonra, örgütlenme söz konusu olduğunda, **vakıflar** ile demekler arasında bulunan ve vakıfların daha avantajlı kılan bazı noktalar azalmış olmaktadır. Bu arada yukarıda değiştirildiği söylenen Medeni Kanunun 92inci maddesinin vakıflar için de uygulanacağı değişiklik getiren kanunda belirtilmiştir. (yabancı dernek ve vakıfların Türkiye'de faaliyette bulunabilmesi için aranacak mali koşulun miktarının çok artmış olması bu şekilde örgütlenmeyi güçleştirmiştir. Yine de bunların avantajlarından birisi mali yardım almasının daha kolay olmasıdır. Ayrıca yönetim yönünden, daha açık deyişle, mevcut yönetimin devam ettirilmesi bakımından da kolaylıkları

vardır. Çünkü derneklere olduğu gibi genel kurulları toplama, yeni yönetim kurulunu seçme gibi durumlar burada söz konusu değildir. **Kooperatifler** (1163 sayılı Kooperatifler Kanunu) ise, kuruluşa ilişkin ana sözleşmenin Sanayi ve Ticaret Bakanlığına verilmesinin de göstereceği gibi, nitelik itibarıyla bu iki oluşumun biraz dışında kalan bir örgütlenme türüdür. Esasen bunlar dernekler tarafından da kurulabilir. Bu yüzden

bunların daha ziyade, ormanların, milli parkların, sit alanlarının korunması gibi, yöre halkını da ekonomik nedenlerle yönetime dahil etmenin söz konusu olduğu konular bakımından ve yerel topluluklarca oluşturulmaları yararlı olabilir.

II. Sorunların Çözümü: Ekolojik Gerçeklerin Çevre Koruma Politikası ve Hukukuna Taşınması

Bu başlık altında, sınıfsal konumu, statüsü ve eğitim düzeyi ne olursa olsun, **herkesin bilmesi gereken** birbiriyle bağlantılı iki ana konuda (temel kavram ve ilkeler ile haklarımız) açıklama yapılacaktır.

A. Temel kavram ve ilkeler

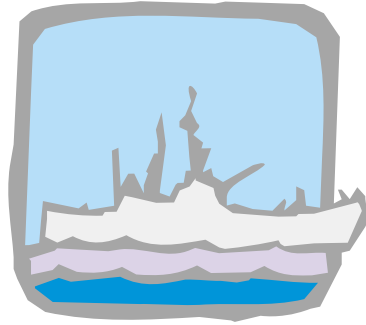
Ekolojinin gerçekleri, ilk planda ve tamamıyla olmasa da ve politikacılar tarafından istenerek yapılmasa da, zaman içerisinde çevre koruma politikasına yansıtılmış ve yansıtılmaya da devam edilmektedir. Yanıtın sonucu, bazı önemli kavram ve ilkelerin kabul edilmesi ve bunların gerçeklerinin çevre hukuku ve mevzuatında da yer almasıdır. **Bunlardan, yalnızca çevre sorunlarını algılayan ve buna karşı mücadele edenlerin değil çevre sorunlarına karşı duyarlı olan herkesin (bütün halkın) bilmesi gerekenler burada kısaca vurgulanacaktır. (Bu konularda tartışmaları ve gelişim süreci gibi boyutları da içeren daha geniş bilgi için Yazarın kaynakçada belirtilen eserine bakılabilir).**

Bütünsel Yaklaşım (parçalarda kaybolmayıp bütünü görebilmek)

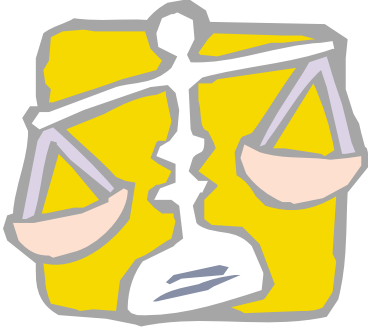
Çevrenin gerçek anlamda korunması için bütünsel yaklaşımın çevre koruma politikası ve hukukunda esas alınması gerektiğini yine yaşanan çevre sorunları ile ekolojinin gerçekleri ortaya koymuştur. Esasen bütünsel ya da diğer adıyla sistemik yaklaşım ekoloji biliminin temel yöntemidir.

Bütünsel yaklaşım temelde etrafımızda birbirlerinden ayrılmış gibi gördüğümüz birçok çevre sorununun aslında birbirine bağlı olması gerçeği karşısında ortaya çıkmıştır. Bunun anlamı, çevre sorunlarının bütün yönlerinin ve birbirleriyle bağlantılarının dikkate alınarak nedenlerinin ve çözümlerinin belirlenmesi ve çözümlerin uygulanmasının da yine bu çerçevede gerçekleştirilmesidir. Böyle bir bakış açısına göre oluşturulmayan politikalar ve hukuki düzenlemelerin, hatta somut projelerin bile, istenen sonuçları sağlaması güçtür. Örneğin çöp sorunu yalnızca toprak ele alınarak sular ihmal edilerek çözülemeyeceği gibi hava kirliliği de diğer kirliliklerden bağımsız olarak tek başına sağlıklı şekilde çözülemez; türlerin korunması da onların yaşam ortamlarından bağımsız olarak sağlanamaz. Aynı şekilde kentsel kirlilik trafikten, trafik ulaşıma sorunundan ve nüfus artışından, nüfus artışı kente göçten, kente göç sosyal ve ekonomik sıkıntılardan soyutlanamaz. Bu son örnekte açıkça belirginleştiği gibi, çevre sorunları yalnızca birbirleriyle değil, toplumun diğer sorunlarıyla da çok yönlü neden-sonuç bağlantılarıyla içiçe girmiş durumdadır. Bunun daha açık anlamı, güncel yaşamımızda ilgisiz sanarak dikkat etmediğimiz birçok konunun ve bunlara ilişkin alışkanlıklarımızın karşılaştığımız sorunlarla bağlantılı olabilmesidir. Bu yüzdendir ki bazı konuların ilgisiz görülmemesi, örneğin ülkemizdeki nüfus artışı sorununun, özellikle eğitime ilişkin, somut çevre koruma projelerine özellikle dahil edilmesi gerekir.

Bütünsel yaklaşımın benimsenmesinin ardındaki gerçekler çevre koruma projesi yapacak kişilerin dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Bu yapılmadığı takdirde belli bir soruna getirilmek istenen çözüm, istenen yarar sağlamak bir yana, başka sorunlar da yaratabilir. Diğer bir deyişle sadece parçalar dikkate alınarak planlar ve projeler yapıp kararlar alırsa bunların yetersizliği kısa zamanda açığa çıkar. Bu bağlamda yerel sorunlara çözüm üretirken bölgesel ve evrensel boyutları da düşünmek, yerel özellikleri bu boyutlar içinde değerlendirmek önemlidir. Dahası bu düzeylerdeki gelişmeleri sadece gelişmiş ülkelerin tekeline bırakmamak ve bunların yönlendirilmesinde de etkili olmak gerekir. Aksi halde, Karadeniz'e bırakılan zehir dolu variller örneğinde olduğu gibi, sanayileşmiş ülkelerin ülkemizin su ve topraklarını çöp kutusu olarak kullanmalarını önleyemeyeceğimiz gibi Çernobil gibi nükleer kazaların olumsuz etkilerine de yıllarca maruz kalmaya devam ederiz.

Sürdürülebilir Kalkınma (SK): "Ekonomi ile Ekolojiyi Uzlaştırma çabası"

SK günümüzde farklı yorumlara konu olmaya devam etmektedir. Ancak bu kavramla ilgili, kimsenin yadsıyamayacağı, bazı temel gerçeklerin bilinmesi önemlidir. Çünkü ancak bu sayede yorum yaparken yanlış yönlere gidenlere karşı çıkılabilir.

SK ekolojinin gerçeklerinin ekonominin gerçekleriyle çatışması sorununun çözümü için geliştirilen bir kavramdır. Burada söz konusu olan

çağdaş uygarlığın hazırlanmasında temel rolü olan **klasik ekonomik anlayışın** gerçekleridir. Bu anlayış **doğadaki kaynakların sınırsızlığı** düşüncesinden yola çıkarak "ekonomik büyümeyi ve bununla birlikte karların maksimumlaştırılması" hedefine ulaşmayı varlık nedeni olarak görmüştür. Böylece, "piyasa fiyatları" da bulunmayan (yani bedava olan), hava ve su gibi doğal kaynaklar rahatlıkla ve acımasızca kullanılmıştır.

Oysa ekolojinin gerçekleri doğal kaynakların sınırsız olmadığını ortaya koymuştur. Bunun anlamı, hepimizin günlük yaşamındaki davranışlarına da yansıyan, klasik ekonomist anlayış çerçevesinde benimsenen kalkınma hedefinin gerçekleşmesinin tehlikeye gimesidir. Çünkü kaynakların sınırlılığı gerçeği bunların, eski dönemlerde yapıldığı gibi, rahatlıkla ve acımasızca kullanılamayacağı sonucunu doğurmuştur. Bu ise ekonomik büyüme hedefleri için açıkça bir risk demektir. Bu yüzden ki klasik ekonomistler ve sermayedarlar çevre koruma mücadelesine, başlangıçta, belirgin şekilde cephe almışlar ve çevrecileri "kalkınmaya" karşı kişiler olarak damgalamışlardır.

Bu karşı çıkış temeldeki gerçeği ortadan kaldırmamıştır. Bu da, kalkınma faaliyetlerinde kullanılan ve sınırlı olan doğal kaynakların korunması için önlemler alınmadığı takdirde kalkınmanın gelecekte devam ettirilmesinin söz konusu olamayacağıdır. Zaman içinde klasik ekonomistlerin bile, istemeseler de, kabul etmek zorunda kaldıkları bu gerçek klasik kalkınma anlayışında değişikliğe gitmek zorunluluğunu beraberinde getirmiş ve böylece "**sürdürülebilir kalkınma**" kavramı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla SK ekolojinin gerçekleri ile ekonominin gerçeklerini **uzlaştırma iddiasını gösteren** bir kavramdır. Uzlaşmadan amaç

hem kalkınmadan hem çevre korunmasından vazgeçilememesi, dolayısıyla, bu ikisini beraber gerçekleştirecek önlemlerin alınmasıdır.

Böylece SK kısaca **"çevrenin korunması dikkate alınarak gerçekleştirilen kalkınma"** anlamına gelmektedir. Şimdiye kadar ihmal edilmiş olan çevre boyutu bundan böyle kalkınmaya ilişkin bütün faaliyetlerde temel faktörlerden biri olarak devreye girecektir. İşte bu devreye girme çevre hukukunun esaslarının dikkate alınması ve araçlarının kullanılmasıyla sağlanabilir. Somut örnek vermek gerekirse bu çerçevedeki en önemli araç olarak başvurulmuş çevresel etki değerlendirilmesine değinebiliriz. Bu süreçte, kalkınma faaliyetlerinin, gerçekleştirilmelerine izin verilmeden önce, çevre üzerindeki olası bütün olumsuz etkilerinin belirlenerek önlenmesi ya da en aza indirilmesi hedeflenmiştir.

Bu temel belirlemelerden sonra SK'nın ilk kez bizzat Birleşmiş Milletler'in oluşturduğu bir komisyonun çalışmaları sonucunda hazırlanan bir kitapta (Our Common Future- Ortak Geleceğimiz)(diğer adıyla Brundtland Raporu) resmi olarak tanımlandığını da belirtmek gerekiyor. Bu tanım şu şekilde yapılmıştır: **"Sürdürülebilir kalkınma bugünün gereksinimlerini gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını tehlikeye atmaksızın karşılayan kalkınmadır"**.

SK konusunda bilinmesi gereken bir nokta da bu kavramın **"Sürdürülebilir Gelişme"** şeklinde kullanılmasının **yanlışlığıdır**. Şöyle ki, böyle bir çeviri dilimizde yerleşmiş bulunan "gelişmiş -az gelişmiş ülke" (developed-under developed) sözcüklerinden esinlenilerek yapılıyor olsa gerek. Ancak çeviri yapılırken asıl dikkat edilmesi gereken şey o kavramın gerçek anlamını ve özünü ortaya koyacak sözcüğü seçmektir. Herşeyden önce kalkınma sözcüğü SK kavramının, yukarıdaki kısımlarda yapılan açıklamaların da gösterdiği gibi, kökenini (bu bağlamda ortaya çıkış gerekçesini ve ekonomik boyutunu da) vurgulayan bir kavramdır. Gelişme sözcüğü ise günlük dilde de her zaman kullandığımız bir sözcük olarak böyle bir temeli vurgulamaktan uzaktır. Ayrıca SK kavramında kalkınma sözcüğü tek başına değil "sürdürülebilir" sözcüğü ile birlikte düşünülüp ele alınmalıdır. Böyle

düşünüldüğünde ise sürdürülebilir gelişme sözcüğünün bir çelişkiyi içerdiği açıkça görülür. Çünkü gelişme kendiliğinden gerçekleşen bir olgu olup bunun sürdürülebilir olmasından söz etmek pek gerçekçi değildir.

SK dan Çevre Kanunumuzda sözedilmemektedir. Üstelik Kanunun bazı maddelerinde bu kavramın özüne aykırı

ifadeler kullanılmıştır. Ama bu hükümleri sanayiciler ve idareceler kendi yararlarına kullanamazlar; yargıçlar da sadece bu maddeleri dikkate alarak karar veremezler. Çünkü bu ifadelerin olumsuzluğunu Kanunun bütününe esas alarak ve amaç maddesine ve ülkemizin imzaladığı uluslararası sözleşme ve belgeler (örneğin Rio Bildirgesi-1992) ile Avrupa Birliği düzeyindeki, mevzuatımıza uyarlamaya çalıştığımız, politik ve hukuki metinlere dayanarak aşmak mümkündür. Öte yandan 5 Mayıs 2003de yayınlanan "Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun"da * **"sürdürülebilir kalkınma ilkesi"** çerçevesinde çevreye etki yapabilecek her türlü plan, program ve projenin çevresel etki değerlendirmesinin yapılacağından sözedilmiştir (madde 2/g). Aynı kanunun başka maddelerinde de (madde 2/h, madde 10/c) **" dengeli ve sürekli kalkınma"** ifadelerine yer verilmiştir. Ancak buradaki **sürekli** sözcüğü bu ilkenin özüne uygun düşmediğinden yanlış bir kullanımdır.

• ÖNEMLİ NOT

5 Mayıs 2003 tarihindeki Resmi gazetede yayınlanan 4856 sayılı "Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" ile bu tarihe kadar ayrı bakanlıklar şeklinde faaliyette bulunan Çevre ve Orman bakanlıkları birleştirilmiştir. Bu nedenle bu tarihe kadar adı geçen bakanlıkları ayrı olarak görevli ve yetkili sayan tüm mevzuattaki sözcüklerin bundan böyle "Çevre ve Orman Bakanlığı" olarak anlaşılması gerekmektedir.

Geçici madde hükümlerine göre:

1. Diğer mevzuatta Çevre Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Karamame ile ve Orman Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanuna yapılan atıflar bu yeni kanuna yapılmış sayılacaktır.
2. 4856 sayılı yeni kanunda belirtilen tüzük ve yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar mevcut tüzük ve yönetmeliklerin **"bu kanuna aykırı olmayan"** hükümlerinin uygulanmasına devam edilecektir.

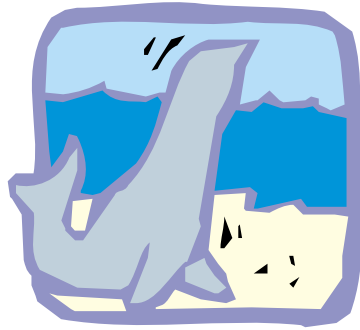
Önleme ilkesi

Ekolojinin gerçeklerinin (ya da doğanın yasalının) dayanak oluşturduğu ve çevreyi koruma mücadelesinde birinci sıraya yerleştirdiği ilk önemli esas "**önleyiciliktir**". Yani sorunların ortaya çıkmamasına çalışılacaktır; kirlilik ilgili faaliyetlerin kaynağında önlenecek, doğal varlıkların yönetimi bu varlıkların bozulmasına, türlerin yokolmasına sebep olmayacak şekilde sağlanacaktır. Neden mi? Çünkü, yukandaki başlıkta belirtilen, çevresel felaketlerin olumsuz etkilerine maruz kalarak yokolan insan ya da hayvanlar ve ekosistemler **geri getirilememektedir**. Şu halde her türlü koruma etkinliğinin asıl amacı sorunların ortaya çıkmasını önlemeye çalışmak olmalıdır (Önlemek tedavi etmekten kolaydır). Çevre konusundaki projelerin hazırlanması ve uygulanmasında da bu noktanın gözönünde bulundurulması zorunludur.

İhtiyatlılık ilkesi

Önleme ilkesinin uygulanması için bilimsel verilerin varlığı şarttır. Örneğin bir yöredeki hava kirliliği konusunda düzenleme yaparak bu kirliliğin önüne geçilmek isteniyorsa o yöredeki kirliliğin miktarı, niteliği, kaynağı, kirleticiler ve çevresel özellikler gibi birbirine bağlı çeşitli konularda teknik verileri uzmanların ortaya koyması gereklidir ki önleme yolunda gerekli tedbir alınabilsin. Ne var ki bilim insanlarının her konuda bu şekilde net sonuçlar ortaya koymaları mümkün olamamaktadır. Teknik anlamıyla "bilimsel belirsizlik" diye adlandırılan böyle durumlarda bir faaliyet ya da ürünün olumsuz sonuçları olup olmayacağı konusunda ortada karşıt görüşler olmakta, üzerinde anlaşmaya varılmış görüşler ve neden-sonuç bağlantısını gösterecek kanıtlar ortaya konulamamaktadır.

Yukarıda belirtilen olgunun pratiğe yansımaları önleme ilkesinin uygulanamaması olmaktadır. Bu olgu şimdiye kadar politikacıları ve idarecileri hep durumu ortada herhangi bir risk yokmuş gibi davranarak ilgili konu hakkında karar vermeye itmiştir ki bu tutum hep insan ve çevre sağlığının aleyhine olmuştur. İşte bu olumsuzluğu önlemek için ihtiyatlılık ilkesi getirilmiştir. Bunun özü, ortada net bilimsel veriler olmasa bile, idarecilerin risk ve

tehlikenin varlığını dikkate alarak gerekli önlemleri düşünüp karar vermeleridir. Kısacası artık idareciler bilimsel belirsizliği önlem almamanın bir mazereti olarak öne süremeyeceklerdir. Bu ilke ülkemiz çevre mevzuatında açıkça belirtilmemiştir. Ancak imzaladığımız uluslararası metinlerde ve Avrupa Topluluğu'nun mevzuat ve politikasında yer almıştır.

Kirleten Öder İlkesi

Kirletenler ödedikçe kirletmeye devam mı edecek? Parası olan hep kirletecek mi?

Hayır: Öncelikle bu ilkeye ilişkin bir yanlış anlamının bilinmesi gerekiyor. Yanlış anlama kirletenin ödemesinin "kirletirim öderim" şeklinde algılanmasından ileri geliyor. Bu tür bir algılama ise temelde konunun esasına girmeden yalnızca sözcüklerin anlamına bağlı kalmaktan kaynaklanmaktadır. Böylece, doğal olarak, parası olanların ödemeyi göze aldıkları sürece çevreyi kirletmeye de devam edecekleri sonucuna varılmaktadır. Oysa gerçek durum bu şekilde değildir.

Öncelikle sözcüklerin çağrıştırdığının aksine bu ilke "**kirleten öder**" değil, "**kirletecek olan ödeyecek**" şeklinde düşünülmelidir. Çünkü buradaki kirleten sözcüğü, aslında, olup bitmiş bir durumu değil, ortaya çıkması olası bir durumu göstermektedir. Kısacası buradaki **odak noktası çevreyi kirletebilecek faaliyette bulunmadır**; ortaya çıkmış kirlilik değildir. Dolayısıyla öder sözcüğü de bu çerçevede yorumlanmalıdır. Böylece bu sözcük **birinci planda kirlilik ortaya çıkmasını diye alınması gereken önlemlerin maliyetine katlanma anlamına gelir**; ikinci olarak da, gerekli önlemlerin alınıp alınmamasına bağlı olmaksızın, ortaya çıkan kirliliğin yarattığı olumsuz sonuçların giderilmesinin maliyetinin karşılanmasını gerektirir. Kısaca, ödeme, öncelikle önleyici ilkenin daha sonra ise giderici ilkenin uygulanması çerçevesinde söz konusu olmaktadır. Bu da doğal bir durumdur. Çünkü yukarıda gördük ki çevrenin korunmasında asıl olan

giderme değil önlemedir ve kirleten öder ilkesinin ekolojinin esaslarına dayanan evrensel bir ilke olabilmesi için bu noktayı hedef alması gerekir. Ayrıca aksi bir anlayış kirletenlerin de kirlilikten olumsuz şekilde etkilendikleri gerçeğinin de dışlanması anlamına gelir.

"Ödeme" nasıl olacak?

"Öder" in ne şekilde gerçekleşeceği konusunda uygulanan değişik yöntemler vardır. Bu yöntemler kirletenin bazı şeyleri yapmaya zorlanmasından, vergi ve benzeri ücretler alınmasına ve özendirilerek gerekli önlemleri gönüllü olarak almasının sağlanmasına dek birbirinden farklı bir dizi şekilde gözükür. Günümüzde en çok bilinen ve yaygın şekilde uygulanan yöntem kirletene yükümlülükler getirerek onu bunların gereklerine uymaya zorlamaktır. Somutlaştırsak;

- kirletenin arıtma tesislerini kurmak ve çalıştırmakla zorunlu tutulması,
- faaliyette bulunabilmek için bazı izinlerin alınmasının önkoşul sayılması ve bu izinleri alabilmek için de yine çevreyi koruyucu bazı önlemlerin yerine getirilmesinin şart kılınması,
- standartlar belirlenerek bunların üstüne çıkılmasının yasaklanması böylece kirletenlerin bu standartları aşmamak için gereken önlemleri almaya zorlanması

gibi yaygın örnekleri vurgulayabiliriz. Görüleceği gibi bütün bu durumlarda çevreyi kirletebilecek nitelikte faaliyetlerde bulunanların önceden önlemleri almaları ve dolayısıyla bu önlemlerin maliyetlerine de bizzat katlanmaları söz konusudur. İşte "öder" sözcüğünün anlamı, uygulamada, ilk planda bu şekilde gerçekleştirilmektedir; daha sonra ise, eğer herşeye karşın faaliyet sonucunda bir zarara neden olunmuşsa, bu kez hukuki sorumluluk yoluyla bunların tazmin ettirilmesi yoluna gidilmektedir. Bu noktada ise, "öder" sözcüğünün günlük dilde alışık olduğumuz anlamına uygun olarak, kirletenin çoğunlukla doğrudan nakdi bir ödeme yapması söz konusu olmaktadır. Bu nakdi ödeme hem doğrudan çevrenin uğradığı kayıplar için hem kişilerin maruz kaldığı maddi ve manevi zararlar içindir.

Çevre Kanunumuzda kirleten öder ilkesi var mı?

Bu ilke yukandaki açıklamalara uygun şekilde kanunumuzun 3/e maddesinde düzenlenmiştir. Bu hükümde esas olarak kirletenin (gerçek kişiler veya özel ya da kamu tüzel kişileri) kirlenmeyi önlemek ve sınırlandırmak için gerekli olan önlemlerin masraflarına katlanacağı vurgulanmıştır. Ancak aynı maddede yetkili makamlara da yükümlülük getirilmiştir ki bunun bilinmesi yetkili makamların bu doğrultuda uygulama yapmaya zorlanması bakımından önemlidir. Buna göre

kirleten kendisine düşeni yapmazsa önlemler yetkili makamlarca alınacak ve bunun masrafları daha sonra kirletenden, Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre, tahsil edilecektir. Hatta bu madde gereğince yetkili makamlar kirletenlerin kendilerine düşeni yapmasıyla bağlantılı olmaksızın doğrudan da önlemleri alabilecekler ve daha sonra masraflar için yine kirletene başvuracaklardır. Ancak bu seçenekte kirletenin kendisine getirilen önlemleri aldığı kanıtlanması durumunda bu masrafları karşılama yükümlülüğünden kurtulma şansı vardır. Çevre Kanunumuz ayrıca 28inci maddesinde kirletenleri sebep oldukları zararlardan ötürü kusursuz olarak sorumlu tutmuştur (bakınız aşağıda yargıya başvuru-adli yargı-).

Bu ilke bakımından dikkate alınması gereken önemli bir nokta "kabul edilebilir kirlilik düzeyi"nin, "sıfır kirlilik ideali" esas alınarak, sonraki yıllarda periyodik şekilde düşürülmesinin hedeflenmesi gerektiğidir. Aksi halde kirletenlere bu düzey dahilinde sürekli bir kirlenme olanağı tanınmış ve sürdürülebilir kalkınma kavramının uygulanmasında kalkınmaya çevrenin aleyhine olarak ağırlık verilmiş olunacaktır.

Katılım İlkesi

Katılım nedir? Kimler, neye katılacak?

Katılım en öz şekliyle halkın yönetimde söz sahibi olmasıdır. Katılım en geniş anlamıyla **bireylerin, örgüt ve toplulukların ve genelde halkın** çevresel yönetim sürecinde yer alması ve rol oynamasıdır. Bu rolün şekil ve derecesi farklı olabilmekte;

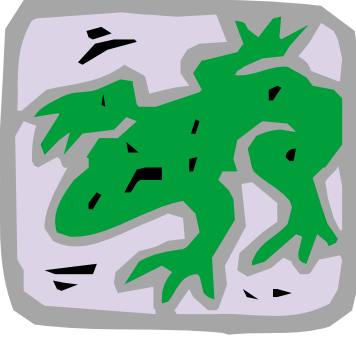
görüş ve öneriler bildirmekten eyleme geçmeye kadar geniş bir yelpazeye uzanabilmektedir. Halkın görüş ve önerilerinin alınması katılım hakkı şeklinde çeşitli metinlerde belirlenmektedir. Bu görüş ve öneriler ya politika, plan, mevzuat gibi genel nitelikli metinlerin hazırlanması sırasında ya da idari düzeydeki kararların alınması (örneğin bir termik santral ya da otopark yapımı) sırasında olabilmektedir.

Günümüzde katılım ilkesi evrensel düzeyde tartışmasız bir kabul görmüş olup çok sayıda ulusal ve uluslararası metinde de yer almıştır. Bunların bir kısmında katılım hakkı ifadesini içeren belirlemeler de olmakla birlikte, yaygın olan düzenleme katılımı genelde ilke olarak belirtmek ve somut konulara ilişkin hukuki metinlerde de değişik katılım olanaklarına yer vermek şeklindedir. Uluslararası metinlerin en önemlileri yalnızca katılım ilkesini düzenlemekle kalmayıp bunun pratikte gerçekleşmesinin önemini gösteren belirlemelere de yer vermişlerdir. Örneğin, bu çerçevede, **devletlerin katılımı özendirmek ve kolaylaştırmak** için gerekli adımları atmalarına işaret edilmiş; kadınların, gençlerin ve yerli kabilelerin katılımlarının önemi ayrıca vurgulanmıştır. Katılımı en geniş şekliyle ve hak olarak düzenleyen en önemli evrensel metin Aarhus Sözleşmesidir. 23-25 Haziran 1998de imzaya açılan ve 30 Ekim 2001' de yürürlüğe giren Sözleşme aslında kapsadığı üç temel konunun hepsini yansıtan uzun bir isme sahiptir: "Çevresel Konularda Adalete, Bilgi ve Belgelere Erişme ve Karar Alımına Halkın Katılımı Hakkında Sözleşme". Bu sözleşmede hem çevre konusundaki belirli faaliyetlere ilişkin kararların alınmasına hem çevreyle ilgili politika, plan ve programların hazırlanmasına hem de çevre üzerinde önemli etkisi olabilecek hukuki düzenlemelerin yapılmasına katılım ayrı ayrı maddelerde düzenlenmiştir.

Neden Katılım?

(Katılımın nedenini anlarsak onun önemini algılayabilir ve böylece bu düzeyde bize düşenleri daha iyi yapabiliriz; bu olanağımızı engellemek isteyen kamu otoritelerine karşı da sunacak gerekçelerimiz olabilir). Öncelikle hepimiz çevre sorunlarından etkilendiğimize göre bu etkinin yokedilmesinde sözümüzün olması gerekir. Öte yandan bu sorunların

varlığında yine hepimizin payı olduğuna göre sorumluluğu da üstlenmemiz kaçınılmaz olmaktadır ki bu noktada katılımın sadece bir hak değil aynı zamanda ödev olduğu görülür. Ayrıca bizzat çevre sorunlarının özellikleri katılıma çeşitli yönlerden gereksinim duyulmasını zorunlu kılmıştır. Bu yönler, sorunların, nedenler de dahil, tüm yönleriyle belirlenebilmesi, bunlara çözüm üretilebilmesi

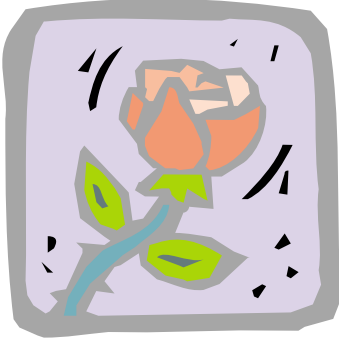
ve nihayet üretilen çözümlerin uygulanmasıdır. Görüleceği gibi bütün bu aşklar bireylerin yönetim sürecinin değişik aşamalarında işin işine girmelerini gerektirmektedir. Fakat bu aşamalardan en önemlisi henüz kararlar alınıp politikalar oluşturulmadan önceki devredir. Çünkü bireylerin bu aşamada devreye girmeleri sayesinde çevre korumasının en önemli ilkesi olan **önleyicilik** sağlanabilecektir. Esasen katılımın çevre sorunları bağlamında bir ilke olarak tartışmasız kabul görmesi öncelikle bu aşamaya yöneliktir. Bu yüzden de çevrenin değişik alanları hakkındaki hukuki düzenlemelerde bireyleri bu aşamada devreye sokma yolları belirtilmiştir.

Ülkemizde katılım ilkesi kabul edilmiş mi?

Ülkemizde bireylerin yönetim sürecine katılmalarna ilişkin bir hüküm Anayasamızda bulunmadığı gibi Çevre Kanunumuzda da bu konu hak veya ilke olarak düzenlenmiş değildir. Ayrıca Türkiye yukarıda belirttiğimiz Aarhus Sözleşmesini de imzalamamıştır ve resmi yaklaşım da imzalamamak yönündedir. Ancak **katılımı düzenleyen bazı uluslararası metinleri** de hükümetlerimiz kabul etmiştir. Bunlar arasında 1992 Rio Bildirgesi ve Gündem 21 gibi metinler ile Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve buna ilişkin olan Biyogüvenlik Protokolü, Akdeniz'in Kirlilikten Korunmasına İlişkin Barcelona Sözleşmesine ilişkin Değişiklikler ve Çölleşmeyle mücadele hakkındaki sözleşme (Özellikle Afrika'da Ciddi kuraklık ve/veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşme ile Mücadele İçin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi) bulunmaktadır. İşte hem yetkililerden bilgi almak hem onların katılım konusunda gerekenleri yapmasını sağlamak için bütün bu metinlerden yararlanılabilir. Özellikle, hukuki bağlayıcılıkları bulunması nedeniyle, sözleşmeler düzenledikleri çevre konularındaki somut istemlere dayanak olarak kullanılabilir.

Ayrıca birkısım mevzuatımızda da, aşağıda katılım hakkı kısmında gösterilecek, somut katılım olanakları tanınmıştır. Bunun ötesinde katılımı ilişkilendirilecek ve bazıları genel ve soyut birkısımları ise somut nitelikteki bazı düzenlemeleri **çevre mevzuatında** bulmak mümkündür. Şöyle ki:

1. Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun (4856 sayılı ve 08.05.2003 tarihli) gereğince "çevre konusunda faaliyette bulunan gönüllü kuruluşları yönlendirmek, desteklemek" (madde 2/i) ve "gönüllü kuruluşlarla işbirliği yapmak" (madde 16/e) bu Bakanlığın görevleri arasında sayılmıştır.
2. Çevre Şurası Yönetmeliğine göre "gönüllü kuruluşları" bu şuraya çağırılması da yine Çevre Bakanlığının görevidir.
3. Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği gereğince kurulan Geri Kazanım Komisyonuna gönüllü kuruluşlardan da bir kişinin dahil edilmesi söz konusu olup bu kişi Çevre Bakanlığınca belirlenecektir.
4. Yeni Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğine göre, bu süreçte oluşturulan komisyonlara "sivil toplum örgütlerinin temsilcileri de üye olarak **çağırılabilir**". Görüleceği gibi burada kullanılan ve altını çizmiş olduğumuz sözcük bu çağırılma keyfiyetini Çevre Bakanlığının takdirine bırakmaktadır. İşte pratikte sivil toplum örgütleri bu hükmün Çevre Bakanlığınca, onun yukarıda değinilen görevleri de hatırlatılarak, mutlaka yerine getirilmesi için çaba gösterebilirler.
5. Sulak Alanların Korunması Yönetmeliğine göre, Sulak Alan Komisyonuna, sulak alanların korunmasında faaliyet gösteren, sivil toplum kuruluşlarından iki temsilci alınır.
6. Nesli tehlikede Olan Yabancı Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmenin Uygulanmasına Dair Yönetmelik (kısaça CITES ile ilgili yönetmelik) gereğince, Yönetmelik kapsamındaki uygulamaların izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla Çevre Bakanlığının koordinasyonunda yapılacak toplantıya yine Yönetmelikte gösterilen bazı idari birimlerin yanı sıra "gönüllü kuruluşları temsilcileri"de katılır.

Sivil toplum kuruluşları ve bireyler **Belediye Kanununun 13üncü** madde hükmünü de (altını çizdiğimiz ifadeleri esas alarak) belediyelere karşı ve belediye yönetimine katılım istemlerinin dayanağı olarak öne sürebilirler. Çünkü bu maddede "**Her Türk nüfus kütüğüne yerli olarak yazıldığı yerin hemşerisidir. Hemşerilerin belediye işlerinde reye, intihaba, belediye idaresine iştirake ve belde idaresinin devamlı yardımlarından istifadeye hakları vardır**" denilmektedir.

Ayrıca, katılım ilkesinin en geniş anlamına dahil olan ve aşağıda "diğer mücadele yolları" başlığı altında açıklanan, başka bazı yollar da Anayasamızın düzenlediğı haklar çerçevesinde kullanılabilir.

B. Çevreyi Korumadaki Haklarımız

Çevre sorunlarını çözmeye girişimleriyle birlikte bireylerin bazı haklara sahip olmaları gerektiğı evrensel düzeyde ortaya çıkmıştır. Bunun asıl dayanağı da katılım ilkesinin pratikte gerçekleştirilebilmesinin birtakım hakları zorunlu kılmasıdır. Bu hakların başlıcaları çevre hakkı, bilgi ve belge edinme hakkı, katılım hakkı ve yargıya başvuru hakkıdır.

Çevre Hakkı

Çevre hakkı çevre koruma mücadelesinin temel hukuki kavramıdır. Bu hakkın anayasalara girmesini de esasen çevrecilerin ulusal ve uluslararası düzeydeki çabalarının bir ürünü olarak görmek gerekir. Gelişmekte olan ülkeler de dahil olmak üzere günümüz devletlerinin çoğunun anayasalarında çevrenin korunması yönünde hükümlere yer verilmiştir. Bunların önemli bir kısmında da bu yer verme çevre hakkının doğrudan veya dolaylı şekilde düzenlenmesi tarzında olmuştur. Burada bu hakkın hukuki niteliğı ve insan hakları içindeki yeri gibi hukuk tekniğı yönü ağır basan konulara girilmeyerek böyle bir düzenlemenin önemi ve getireceğı sonuçlar vurgulanacaktır. Bunun için öncelikle Anayasamızın konuya ilişkin hükmünü aktarmak

gerekmektedir. Anayasanın "Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması" başlıklı beş fıkralık 56ncı maddenin ilk iki fıkrası çevre hakkına ilişkin düzenlemeyi içerir. Buna göre Anayasamız diyor ki:

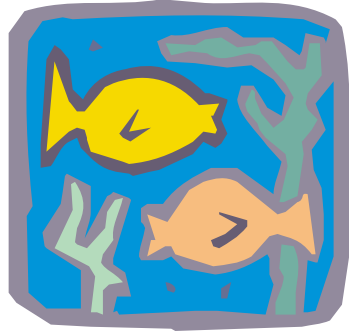
"Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirliliğini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir".

Görüleceği gibi bu düzenlemenin ilk fıkrasında çevre hakkı doğrudan doğruya değil yaşam hakkı ile bağlantı kurularak belirtilmiştir. Ancak bu durum düzenlemenin önemini azaltmamaktadır. Çünkü yaşama hakkı temel hakların en başında gelen bir hak olarak anayasadaki yerini esasen ilgili kısımda (ikinci bölüm, madde 17) almıştır. Kaldı ki bu maddede "sağlıklı ve dengeli" sözcükleri kullanılmak suretiyle çevreye ilişkin bir nitelendime yapılmıştır. Şu halde dolaylı da ifade edilmiş olsa 56ncı maddede amaçlananın çevre hakkı olduğunu ve böylelikle **tüm çevresel varlıkların korunmasının anayasal çatısının oluşturulduğunu** söyleyebiliriz. İkinci Fıkradaki ödev boyutu da bu yargıyı pekiştirmektedir. Genel ve soyut bir çerçeveye oluşturan bu çatının somut hale getirilmesi, yani pratikte kullanılması, aşağıda açıklanan, diğer haklar yoluyla gerçekleşecektir. İşte bütün bu hakları çeşitli çevre sorunları çerçevesinde kullanan bireyler çevre hakkının anayasadaki soyut ve kuramsal şeklini yaşama geçirilmesini sağlamış olmaktadır.

Daha somut olarak söylenirse;

- çevre konusunda ister kamu yönetimi birimleri ister özel sektör tarafından yapılmak istenen herhangi bir faaliyet veya hazırlanmak istenen herhangi bir yasa ya da yönetmelik veya plan ve program hakkında ilgililerden bilgi ve belge isteyen,
- yukarıda değinilen metinlerin hazırlanması ve faaliyetler hakkındaki kararların verilmesi sürecinde yer alan ve
- yukarıda belirtilen ilgili süreçler çevreyi koruma doğrultusunda ortaya koyduğu görüşler dikkate alınmadan

tamamlandığı gerekçesiyle yargıya başvuran her kişi ya da topluluk çevre hakkının uygulamaya geçirilmesinde rol oynamış demektir.

Bu arada bu tür düzenlemelerin, bizimki de dahil, anayasalarda yer almasının önemini de kavramak gerekiyor. Herşeyden önce böylelikle çevresel varlıklara **ilişkin menfaatin de anayasada yaralan diğer menfaat alanlarıyla eşdüzeyde olması** sağlanmıştır. Bunun anlamı, söz konusu

değişik menfaatler arasında çatışmalar çıktığında bu çatışmalara konu oluşturan alanların eşit şekilde muamele göreceğidir. Öte yandan kanun koyucunun çevresel varlıkların korunması doğrultusunda yasal düzenlemeler yapma ve bunları anayasada belirtilen esasa aykırı olmayacak şekilde hazırlama ödevi olduğu açığa çıkmıştır. Bu ödev, bizzat çevre hakkına ilişkin düzenlemenin özünden çıkmasının yanısıra, 56ncı maddenin ikinci fıkrasındaki düzenleme ile de açıkça pekişmektedir. Çünkü bu fıkra çevrenin korunmasının devletin ve vatandaşların ödevi olduğu belirtilmiştir.

İkinci fıkranın ortaya koyduğu ilk gerçek hem devletin hem vatandaşların çevreyi kirletmemesi gerektiğidir. İkinci ve daha önemli gerçek ise yine hem devletin hem vatandaşların çevreyi kirletenlere karşı gerekenleri yapmasıdır. İşte bu gerekenler noktasında devletin ve vatandaşın ödevi arasında farklılaşma olmaktadır. Çünkü devlet hem kirletenlere karşı denetim ve yaptırım görevini yerine getirecek hem vatandaşın bu ödevini yapabilmesi için de ona gereken olanakları sağlayacaktır.

***Bilgi ve Belge Edinme Hakkı: Kamu yönetimi (idareciler)
açık-şeffaf- olmak zorundadır.***

Yeni bir hak mı?

Bilgi ve belge edinme ya da bilgi ve belgelere erişme (veya ulaşma) hakkı, esasında, demokratik hukuk devleti anlayışının doğal bir sonucudur. Çünkü böyle bir yapıda yönetimler açık (saydam, şeffaf) olmak durumundadırlar. Bunun en somut göstergesi ise bireylerin yönetim faaliyetleri hakkındaki bilgileri ve belgeleri elde edebilmeleridir. İşte bu

doğal durum kimi devletlerde bilgi ve belge edinmenin anayasal düzeyde veya yasalarla açıkça bir hak olarak tanınması ile hukuki açıdan da pekiştirilmiştir.

Bu şekilde bazı ülkelerde herhangi bir alan sınırlaması söz konusu olmaksızın genel bir düzenleme alanı bulan bu hak konuya ilişkin düzenlemesi olmayan diğer ülkelerin gündemine de çevre sorunlarına çözüm bulma çabaları çerçevesinde ve bu alana özgü olarak taşınmıştır. Bunun nedeni çok açıktır. Çevre sorunlarının özellikleri çözüm için herkesin devreye girmesini gerekli kılmış, bu gereksinim de beraberinde katılım ilkesini getirmiştir. Bireylerin katılım ilkesi çerçevesinde yapmaları beklenen görevi yerine getirebilmeleri ise herşeyden önce ilgili konudan haberdar edilmeleri ile sağlanabilmektedir. Böylece sonuç, hukuk devleti kavramının gereğine uygun olarak, bu haberdar edilmenin bir hak olarak düzenlenmesi olmuştur. Yukarıda değinilen Aarhus Sözleşmesi bu hakkı açıkça düzenlemiştir.

Bu hak sahibine ne sağlıyor?

Hak olarak düzenlemenin en önemli boyutu hakkın muhataplarının hak sahibinin istemini yerine getirme yükümlülüğünde olmalıdır. Hakkın muhatapları genelde "**kamu otoriteleri**" hakkın sahipleri ise **bireyler ve örgütlerdir**. Şu halde hak sahipleri, yani bizler ister tek başımıza ister örgüt adına bilgi ve belge isteminde bulunduğumuzda ilgili kamu otoriteleri bu istemleri karşılamak durumundadır.

Bilgi ve belge edinme hakkının birbirine bağlı **iki önemli boyutu** olduğunu bilmek gereklidir. **Birincisi** ilgili otoritelerin hak sahipleri tarafından gelen istemleri karşılamak zorunda olmaları; **ikincisi** ise yine aynı otoritelerin herhangi bir istem olmaksızın da yönetim faaliyetleri hakkında belli usuller çerçevesinde halka açıklamalarda bulunmalarıdır.

Hakkın kapsamında neler var?

Diğer önemli bir nokta, hakkın adından da anlaşılacağı gibi, **yalnız bilgileri değil belgeleri de** elde edebilmemizdir. Bunun önemi açıktır. Sadece bilgi edinme durumunda bu bilgilerin ilgili idari birimler tarafından kendi istedikleri ölçüde verilmesi ve hatta saptırılması söz konusu olabilir.

Oysa belgelere erişilmesi halinde bu tür kötüye kullanmalar önlenabilir. Kaldı ki daha sağlıklı bilgiler ancak erişilen belgelerin bizzat değerlendirilmesiyle elde edilebilir. Bu suretle sorunun varlığı ve boyutları daha iyi belirlenebilir; ilgili idari birimin eylem ve işleminin yasal olup olmadığı saptanabilir ve sorunu önlemek için girişilecek mücadele yollarında kullanılmak üzere gerekli kanıtlar toplanabilir.

Hangi Bilgi ve Belgeler?

Kuşkusuz bilgi ve belge edinme hakkı mutlak bir nitelik taşımadığı için ilgili ulusal ve uluslararası düzenlemelerde bazı konular hakkın istisnası olarak kabul edilmiştir. Bunun anlamı söz konusu konularda hak sahipleri tarafından istemde bulunulamaması, bulunulması halinde ise ilgili kamu otoritesinin bunun gereğini yerinde getirmek zorunda olmamasıdır.

Hemen hemen tüm düzenlemeler bakımından ortak sayılabilecek olan **istisnalar**, uluslararası ilişkiler, devletin güvenliği, ulusal güvenlik ve savunma, ekonomik ve mali sırlar veya menfaatler, adli suçların soruşturulması ve suçluların yargılanması ve özel yaşamın korunması gibi konulara dayandırılmıştır. Bu gibi temel konulara yönelik olmayan diğer bir istisna ise henüz tamamlanmamış ya da başlangıç değerlendirmelerini içeren belgeler ve iç yazışmalar ile ara kararlardır. Çevre konusuyla ilgili başka bir istisna bu kez doğrudan çevreyi korumak amacıyla getirilmiştir. Buna göre bazı çevresel bilgilerin herkes tarafından bilinmesi o alana ilişkin koruma projelerini tehlikeye düşürebilecekse, diğer bir deyişle ilgili çevresel varlıklara zarar verebilecekse, bunların kamuya açıklanmaması söz konusudur.

Üzerinde durulması gereken nokta hukuki düzenlemelerde **bu istisnalara olması gerekenden fazla sayıda yer verilmemesi ve aynı zamanda bunların uygulamada ilgili otoriteler tarafından keyfi olarak geniş şekilde yorumlanmaya neden olacak bir anlatımla belirtilmemiş olmalarıdır**. Aksi halde hakkın varlığının bir anlamı kalmayacaktır. Çünkü bütün anayasal haklarda olduğu gibi temel kural hakkın varlığı

olup istisnaların bu varlığı tehlikeye koyacak ölçüde ve şekilde düzenlenmemiş olması gereklidir. Hakların uygulanması bakımından da bu ana kuralın gözönünde tutulması gereklidir. Bu yüzden uygulamadaki kötüye kullanmaları önlemek için bilgi istemleri reddedilen çevrecilerin, bu reddin haksız olduğu yolunda kanıtları varsa, idari yargı da dahil olmak üzere ilgili başvuru yollarını kullanmaktan kaçınmamaları gerekir. Böyle bir tavrın çevreciler arasında yerleşmesi ve harekete geçirilen yargılamaya süreci sonucunda da haklı çıkılan dava sayısının artması kamu otoritelerinin bilgi ve belge edinme hakkını kötüye kullanmalarını engelleyici bir rol oynayacaktır.

Ülkemizde Kamu Yönetimi şeffaf mı? Bilgi ve belge edinme hakkımız var mı?

Ülkemizde bilgi ve belge edinme hakkı anayasamızda bulunmamaktadır. Üstelik kamu yönetimimizde yerleşmiş olan ve kökleri geçmişe dayanan "kapalılık" geleneği de bu bakımdan engel oluşturan ikinci ve çok daha önemli bir olumsuzluktur. Ancak bu olumsuzluklara karşı **iki olumlu durumun** da varolduğunun bilinmesi gerekiyor.

(1)Dilekçe hakkımız: Birinci olumlu nokta anayasamızın "dilekçe hakkı" başlıklı 74üncü maddesinin bu çerçevede kullanılması için bir engel olmadığıdır. Çünkü 3 Ekim 2001'de değiştirilen (altı çizili ifadeler) bu maddede aynen

" Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancılar kendileri ile veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yazı ile başvurma hakkına sahiptir. Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir"

denilmektedir.

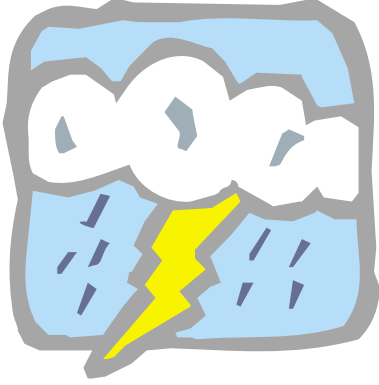
Görülebileceği gibi burada "kamu ile ilgili dilek ve şikayetler" ifadesine de yer verilmiştir. Bu ifade 74üncü maddeye dayanarak çıkarılan ilgili kanunda da tekrar edilmiştir. Şu halde bu noktaya dayanarak bireyler kamu yönetiminin değişik alanlarına ilişkin gereksinim duydukları bilgileri ilgili yerel

ya da merkezi yönetim birimlerinden isteyebilirler. Bu bireylere çevre konusunda mücadele veren kişiler de dahildir.

Kimlerden bilgi istenebilir? (Bu maddedeki yetkili makamlar ifadesi kimleri gösteriyor?)

İdareci ya da yönetici konumundaki herkes bu kavrama dahildir. Örnekleştirecek yerel düzeylerde muhtarlıklar, belediye çalışanları, kaymakamlıklar, vallilikler, bakanlıkların yerel düzeydeki temsilcilikleri, merkezi düzeyde başbakanlık, bakanlıklar ve bunlara bağlı kuruluşlardan bilgi istenebilir. Kısaca kamu alanında ve kamu adına yetki kullanıp görev yapan herkes "yetkili makamlar" kavramına dahildir.

Dilekçe hakkının kullanılmasındaki püf noktaları (Anayasa ve 4778 sayılı ve 11 Ocak

2003 tarihli Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile değiştirilen 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun çerçevesinde)

- Yetkili makamlar dilekçelere en geç otuz gün içinde yanıt vermek zorundadırlar. Bu yanıt verme kanun gereğince vatandaşların hem kendileri hem kamu ile ilgili istemleri için geçerlidir. (Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilen dilekçelerin incelenip karara bağlanması süresi altmış gündür). Yanıt alınamaması durumunda aynı birime tekrar dilekçe verilerek Anayasa ve ilgili kanunun hükümleri hatırlatılıp hukuki yollara da başvurulacağı vurgulanabilir. Yine de yanıt alınamaması halinde, Devlet Memurları Kanununa göre disiplin hükümlerinin uygulanmasını isteme ve ,duruma göre, görevi ihmal iddiası ile savcılığa şikayet dahil, basın yoluyla olayı halka duyurma, merkezi idarede daha üst konumda olan ve bağlı bulunan yetkili birime şikayet gibi yollara başvurulabilir.
- Yetkili makamlar dilekçelere yanıtlarını gerekçeli şekilde vermek durumundadırlar.
- Dilekçe vermek için mutlaka asıl yetkili makamın kim olduğunu bilmek zorunlu

değildir. İdareciler kendileri o konuda yetkisiz makam olsalar bile kendilerine verilen dilekçeleri almak ve asıl yetkili birime göndermek zorundadırlar. Ancak, vakit kaybını önlemek amacıyla, asıl yetkili birimin önceden öğrenilerek dilekçelerin doğrudan bu birime verilmesinde yarar vardır. Yine de öğrenilememişse dilekçeler valilik ve kaymakamlıklara verilebilir. Çünkü bunlar tüm bakanlıkların il ve ilçe düzeyindeki temsilcisileridir. Ayrıca aynı dilekçenin yetkili olduğu düşünülen birden fazla idari birimin hepsine ayrı ayrı verilmesinde de yarar vardır.

- Dilekçelerde istenilen şeyin (talep) ve dilekçe sahibinin adı-soyadı ve imzası ile adresinin açık şekilde bulunması gerekir. Aksi durum dilekçenin dikkate alınmaması sonucunu doğurur.
- Dilekçelerin verildiğine ilişkin kanıtlar (evrak kayıt numarası, posta alındısı, faks belgesi gibi) saklanmalıdır. Çünkü bunlar daha sonraki idari ya da yargısal başvurularda kullanılabilir.

İdareden bilgi istenmesine ilişkin dilekçe konuları hakkında, fikir vermek amacıyla, şu örneklere işaret edebiliriz:

- İş makinası gibi araçlarla çalışma yapıldığını gördüğümüz bir alanda ne yapılmasının planlandığını sormak.
- Yeni kurulduğunu gördüğümüz ya da eskiden beri varolmasına karşın herhangi bir nedenle dikkatimizi çeken (örneğin çevreyi kirlettiği konusunda kuşku duyulan) bir tesisin faaliyette bulunmak için idareden gerekli izni (örneğin emisyon veya deşarj izni veya çevresel etki değerlendirmesi sürecine ilişkin kararlar) alıp almadığını sormak.
- Yapılmak üzere olduğunu gördüğümüz bir otoparkın imar planında yeralıp almadığını sormak.
- Yaşadığımız yöredeki hava kirliliği durumunun veya gürültü seviyesinin ne

olduğunu, bu açılardan ne gibi çalışmalar yapıldığını sormak.

(2)Çevre konusundaki bazı bilgi ve belgeleri doğrudan (dilekçe hakkı konusundaki hükme bağlı olmaksızın) edinme olanağımız: Yukarıda değindiğimiz ve yalnızca çevre konusuna özgü olan ikinci olumlu nokta ise, çevre korumanın önemi nedeniyle ülkemizde de kirlilik ile ilgili iki

yönetmelikte bilgi edinme hakkının kullanılmasına ilişkin açık hükümlere yer verilmesidir. Dolayısıyla aşağıdaki bu düzenlemeler halen ülkemizin hukukunda "İstisnai önemli örnekler" olma özelliğini korumaktadırlar.

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği: Bu yönetmelik 1993 ve 1997deki birinci ve ikinci örneklerinden sonra en son 6 Haziran 2001 tarihinde yenilenmiştir. Bunun 10, 12 ve 17inci maddeleri çerçevesinde iki ayrı şekilde bilgi edinmemiz mümkündür. Ancak bu maddelerin getirdiği bu olanağı anlayabilmek için öncelikle ÇED sürecinin özünün ve öneminin bilinmesi gerekiyor.

ÇED bizim için neden önemli? ÇED çevrenin korunmasındaki en etkili "önleyici" araçlardan birisidir. Burada çevre üzerinde olumsuz etkisi olabilecek ve yönetmelikte gösterilmiş olan faaliyetlerin (nükleer santral, çimento fabrikası gibi) bu etkilerinin faaliyetin gerçekleştirilmesine izin verilmeden önce araştırılıp değerlendirilmesi sözkonusudur. Kısacası idari birim ilgili yatırımı yapmak isteyen kişinin istediği izni verebilmek için önce ÇED yapacaktır. Buradaki değerlendirme sürecinden amaç yapılmak istenen faaliyetin (yatırımın) olumsuz etkilerinin "önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde enaza indirilmesi" için alınması gerekli önlemlerin belirlenmesidir. Etkiler önlediği veya mümkün olduğunca aza indirildiği ölçüde ilgili faaliyetin yapılmasına izin verilmesi esastır. Bu sürecin odak noktasını ise bütün bu değerlendirmeleri içerecek bir "**ÇED raporunun**" hazırlanması oluşturur. Daha sonra ise bu rapor esas alınarak projenin akıbeti (yapılıp yapılmayacağı) hakkındaki karar verilir.

1. Madde 12: Bilgi edinme hakkının aslına en uygun düzenleme bu maddede bulunur. Hazırlanan ÇED Raporu bu madde gereğince Çevre Bakanlığı ve İl Çevre Müdürlüğünde **halkın incelemesine** açık tutulur. Buradaki İl Çevre Müdürlüğü ÇED Raporunun ilişkin olduğu projenin gerçekleştirileceği ildeki müdürlüktür. İlkönce adı geçen raporun hazırlanmasını takiben durum bu ilin valiliği tarafından halka duyurulur. Duyurudan itibaren **30 gün içerisinde isteyenler** raporu inceleyebilirler. Burada isteyenler ifadesi kullanıldığı için herkes (her gerçek ya da tüzel kişi) söz konusu raporu bu süre içinde inceleyip gerekli bilgileri elde edebilir.

2. Madde 10 ve 17: Bu maddelerde kullanılan ifade yalnızca "halkın bilgilendirilmesi"dir. Bu yüzden ifadenin sözüne sıkı sıkıya bağlı kalındığında ilgililerin halka bilgi vereceği ve halkın da bununla yetineceği gibi bir anlam çıkmaktadır. Ancak ÇED sürecinin önemi ve halkın bilgilendirilmesinin asıl amacının onun görüş ve önerilerini almak (aşağıda katılım olanakları kısmına bakınız) olduğu dikkate alındığında bu şekildeki dar bir yorumun kabul edilemeyeceği açıktır. Bunun anlamı adı geçen maddeler çerçevesinde halkın bilgilendirilmesi sırasında halkın yetkililerden onların söylediklerinin dışında da bilgi isteyebileceğidir.

ÇED Yönetmeliği kapsamında bilgi ve belge edinme hakkının ikinci boyutu olduğunu söylediğimiz idarecilerin doğrudan halkı bilgilendirmesi anlamında da hükümler vardır. Bunlardan ikisi gerek ÇED gerek ÇED ön araştırma süreci sonucunda **alınan kararların yöre halkına duyurulacağına** ilişkindir; bir diğeri ise proje sahibinin ÇED sürecine ilişkin ilgili izin kararını aldıktan sonra ilgili diğer mevzuat uyarınca almış olduğu ruhsat ve izinler ile yatırımın başlangıç, işletme ve işletme sonrası dönemlerine ilişkin raporları Çevre Bakanlığına iletme yükümlülüğüyle ilintilidir. İşte yatırımcının bu bilgileri iletmesini takiben **halk bunlar hakkında valilik tarafından bilgilendirilecektir.** Bilgilendirmenin nasıl yapılacağı konusunda Yönetmelikte bir açıklık yoktur. Bu yüzden, kötüye kullanmaları önlemek için, yerel sorunları takibedenlerin bu hükmün bilincinde olarak durumu takibetmeleri gereklidir

Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği (HKKY): Bilgi ve belge

edinme hakkı yönünden ikinci düzenleme bu yönetmelikte bulunmaktadır. Buna göre hava kalitesini etkileyecek nitelikteki tesislerin (ki bunlar Yönetmelikte belirtilmiştir) yapılabilmesi için önce yine Yönetmelikte belirtilen izin alınması gereklidir. İşte yatırım sahibi bu izin için gerekli belgelerle birlikte başvurduğunda yetkili birim bu durumu halka duyuracaktır. Duyuru tesisin kurulacağı

bölgede dağıtım yapılan yüksek tirajlı yurt çapında yayın yapan en az iki gazetede ilan verilerek yapılır. Başvuru belgeleri ilandan itibaren **iki ay süreyle Valilikte** incelemeye açık tutulur. İşte bu süre içinde **isteyen herkes** (bu arada çevreci birey ve örgütler) söz konusu belgeleri inceleyerek yapılmak istenen tesis hakkında gerekli bilgileri edinebilir.

Yukarıdaki yönetmeliklerdeki düzenlemelerin hepsindeki **"olumsuz"** durum bu maddelerin incelenen **belgelerin kopyalarının alınmasına** ilişkin herhangi bir hükmü içermemeleridir. Oysa, hem incelenen belgelerin kapsamlı oluşu hem konunun teknik boyutu dikkate alındığında, incelemenin işlevsel olabilmesi ancak ilgili belgelerin ciddi şekilde değerlendirilmeleri ile mümkündür. Böyle bir değerlendirme yoğun çalışmayı ve zamanı gerektirdiğinden **belgelerin kopyalarının alınması kaçınılmazdır**. Ancak bu eksiklik bireylerin ilgililerden kopya alma yolunda istekte bulunmalarına engel olarak görülmemeli ve yetkililer isteyenlere bu belgelerin kopyalarını makul bir fotokopi masrafı karşılığında vermelidir. Çünkü belgelerin kopyalarının alınması esasında belgeleri incelemeye açık tutma işleminin doğal bir sonucudur ve katılım uluslararası düzeyde tartışmasız kabul edilirken onun devletler tarafından, sadece şekilsel olarak düzenlenmemesi, **özendirilmesi gerekliliği** vurgulanmıştır.

Ülkemizdeki bilgi ve belge edinme hakkı bakımından yöneticiler karşısında dayanılabilecek **uluslararası metinler ve sözleşmeler** olduğunu da vurgulamak gerekir. Bunlar yukarıda katılım ilkesi konusunda ülkemizin imzaladığını belirttiğimiz sözleşmelerdir. Bilgi ve belge edinme hakkı katılımın bir ön koşulu olduğu için bu konuyu düzenleyen metinler ister istemez bu hakkı da düzenlemek zorunda kalmışlardır.

Başvuru bilgi veya belgenin bulunduğu kuruluşa yapılır. Bu kuruluş istenen bilgi veya belgeye sahip değilse dilekçeyi sahip olan kuruluşa gönderir ve durumu yazılı olarak başvuru sahibine bildirir. Yanıt verme süresi 15 işgünüdür. Bu süre bazı durumlarda (başvurunun içeriğinin birden fazla kuruluşu ilgilendirmesi, başka kurumların görüşünün alınmasının gerekmesi) 30 güne çıkarılabilir. Ancak bu takdirde de durumun 15 işgününün

bitiminden önce başvuru sahibine bildirilmesi gerekir.

Başvurunun reddi halinde durum kararın gerekçesi ve karara karşı başvuru yollarıyla birlikte başvuru sahibine bildirilir.

Başvuru sahibi red kararına karşı doğrudan doğruya idari yargı yoluna gitmeden önce bilgi Edinme Değerlendirme Kuruluna, kararın tebliğinden itibaren, 15 gün içinde itirazda bulunabilir. Bu itiraz idari yargıya başvuru süresini durdurur. Kurul 30 gün içerisinde karar vermek zorundadır.

Katılım Hakkı

Çeşitli düzenlemelerde tanınan katılım olanaklarından kimlerin yararlanacağı sorusunun "istenen ve umulan" yanıtı "herkes" dir. Ancak bu konuda ülkeden ülkeye ve katılınacak konulara göre değişen sınırlamalara gidildiği görülebilmektedir. Düzenlemeler çerçevesinde dikkat çeken nokta ilgili sorundan doğrudan etkilenecekler, yani yöre halkına, katılım olanağı tanınmasına önem verilmesidir. Gelişmiş demokratik ülkeler yönünden ön plana çıkan önemli gerçek, mevzuat düzeyinde sınırlamalar olsa bile, pratikte idarecilerin halka danışma eğiliminde olmaları, halkı karşılına alacak girişimlerden kaçınmalarıdır.

Ülkemizde ne yazık ki, yöneticiler ve toplum olarak, böyle önemli bir özellikten yoksunuz. Bu durumda şimdilik katılma hakkımız çevre konusundaki iki önemli yönetmelikte getirilen olanaklar ile sınırlıdır. Bu yönetmelikler bize bilgi ve belge edinme hakkı veren ve yukarıda belirttiğimiz metinlerdir. Esasen bu yönetmeliklerde

bilgi edinme hakkı konusunda hükümlerin bulunmasının temel nedeni de bunların katılım konusunda getirdikleri hükümlerdir. Çünkü bu hak katılım olanaklarının kullanılabilmesi için bir önkoşuldur: Bilgi ve belgeleri edineceğiz ki görüş ve önerilerimizi oluşturup bildirebileyim. Bu iki temel örnek dışındaki üçüncü bir katılım olanağı ise İmar Kanununda bulunmaktadır. Her üç düzenleme açısından önemli ve olumlu olan **ortak bir nokta** getirilen katılım olanaklarını kullanacaklar bakımından bir sınırlama kabul edilmemiş oluşudur. Yani bu olanakları yalnızca **yöre halkı veya ilgisi olanlar değil herkes** kullanabilecektir. Şimdi bunları sırasıyla belirtelim.

ÇED Yönetmeliğindeki Katılım Olanağı

Bu yönetmelik bireylere **iki çeşit katılım olanağı** tanıtmıştır. Bu katılım olanakları herhangi bir sınırlama olmadığından **herkes** tarafından kullanılabilir. Yani yalnızca faaliyetin yapılmak istediği bölgede oturan bireyler veya faaliyet gösteren örgütler değil yöre dışındaki çevreci birey ve örgütler de bu olanakları kullanabilirler.

Birinci katılım olanağı: Yazılı Görüş Bildirme

ÇED raporlarını inceleyenlerin (yukarıda bilgi ve belge edinme hakkında yazılan durum) bunlara esas teşkil eden proje -yatırım- hakkındaki görüşlerini yazılı olarak bildirebilecekleri kabul edilmiştir. Bildirilecek yetkili birimler Çevre Bakanlığı veya ilgili valiliktir. Ancak valilik bu süreçte aracı konumunda olup kendisine bildirilen bu görüşleri Bakanlığa iletacaktır. Şu halde çevreciler yapılmak istenen projenin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilemeyeceğine inanıyor ve bu nedenle onun gerçekleştirilmesini istemiyorlarsa bu isteklerini belirtilen bu yetkili makamlara yazılı görüş olarak sunacaklardır. Bu katılım olanağının işlevsel olması için bunu kullananların unutmamaları gereken önemli nokta, yazılı görüşlerin sadece bir itiraz -salt karşı çıkış- belgesi olarak sunulmaması, **projenin neden istenmediğinin gerekçelere dayanarak belirtilmesidir**. Kuşkusuz bu gerekçelerin de sağlam ve doğru verilere dayanması etkili olmak açısından önemlidir. Öte yandan çevrecilerin yazılı görüşü mutlaka projenin istenmemesi şeklinde olmayabilir; **onun etkilerini önleyecek yollar bulunmuşsa bunlar belirtilerek**

bunların kabul edilmesi halinde projeye karşı çıkılmayacağı şeklinde de olabilir.

İkinci katılım olanağı: Toplantı

Burada esas olan doğrudan ÇED sürecinde yapılacak toplantılara bireylerin gitmeleridir. Esasen bu toplantının asıl amacı yöre halkı başta olmak üzere isteyenlerin ilgili faaliyet hakkındaki görüş ve önerilerini

öğrenmektir. Bu konudaki hükmün Yönetmelikte doğrudan doğruya "**ÇED sürecine halkın katılımı**" şeklinde adlandırılmış oluşu da bunun açık kanıtıdır. Nitekim beş fıkradan ibaret olan ilgili madde (10) aynen şu şekilde başlamaktadır: "Komisyonun bilgilendirme toplantısından sonra, halkı yatırım hakkında bilgilendirmek, projeye ilişkin görüş ve önerilerini almak üzere proje sahibi tarafından halkın katılımı toplantısı düzenlenir...".

Toplantının zamanı: Toplantı ÇED raporu hazırlanmadan önce yapılacaktır. Proje sahibinin Yönetmeliğin Ek III kısmındaki "proje tanıtım genel formatı"nı esas alarak hazırladığı başvuru dosyasının Çevre Bakanlığınca uygun bulunması halinde komisyon oluşturularak bilgilendirme toplantısı yapılır. İşte bu toplantıdan itibaren 30 gün içerisinde halkın katılımı toplantısı yapılacaktır. Toplantının bu süre içinde ne zaman yapılacağı da yine bilgilendirme toplantısında kararlaştırılır.

Toplantının yeri: Toplantı için "projeden en çok etkilenmesi beklenen **yöre halkının kolaylıkla ulaşabileceği** merkezi bir yerin seçilmesine özen gösterilir". Bu yeri valilik ve proje sahibi birlikte belirleyerek Çevre Bakanlığına bildirir.

Duyuru: Toplantıyı halka duyurma yükümlülüğü proje sahibine getirilmiştir. Duyurunun ulusal düzeyde yayımlanan bir gazetede ilan yoluyla ve toplantı tarihinden en az beş gün önce yapılması gerekir. İlanda toplantının tarihi ve yerinin yanısıra konusu da belirtilecektir.

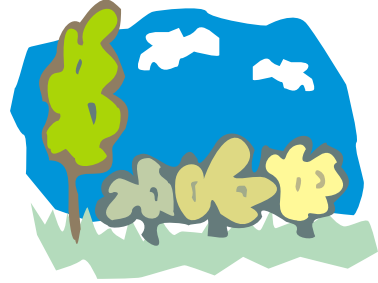
Toplantının yapılışı: Toplantı İl Çevre Müdürünün başkanlığında yapılacaktır. Toplantıda yetkililerin bilgi vermesini takiben halkın "görüş, öneri ve kaygılarının" belirlenmesi sağlanacaktır. Toplantı başkanı görüşlerin yazılı verilmesini de isteyebilir. Açıklanan görüşler bir tutanakla tespit edilecektir. Toplantıya komisyon üyelerinden bir kısmının ya da toplu olarak komisyonun katılımı da gereklidir.

Toplantının önemi (işlevi): Toplantıda halkın ortaya koyduğu görüşlerin ÇED sürecinin daha sonraki aşamalarında, yani ÇED raporu özel formatının belirlenmesi, kapsamaştırma ve raporun incelenip değerlendirilmesi aşamalarında dikkate alınması gereklidir.

Toplantı olanağının yetkili birimler tarafından kötüye kullanılmasını önlemek ve işlevsel olmasını sağlamak için çevrecilerin dikkat etmeleri gereken noktalar şunlardır:

- Toplantının ÇED sürecine dahil olanlar tarafından (Çevre Bakanlığı, Valilik ve proje sahibi) Yönetmelikteki bütün esaslara uyulmak suretiyle **herkes tarafından öğrenilecek bir şekilde** duyurulmuş olması gereklidir. Duyurunun hiç yapılmaması veya gerektiği şekilde yapılmaması ilgili proje hakkında verilecek nihai kararın hukuki açıdan geçerliğini sakatlayacaktır. Bu durum da idari yargıda söz konusu kararın çevreciler tarafından iptal ettirilmesi için bir sebep oluşturacaktır.
- Toplantı yerinin Yönetmelik hükmüne uygun olarak "faaliyetten en çok etkilenmesi muhtemel yöre halkının **kolayca ulaşabileceği merkezi bir yer**" olmasına özen gösterilecektir. Toplantıya herkesin gelmesini önlemek amacıyla olan yetkili birimler, bu hükmün tam aksine, toplantı için ulaşılması güç bir alan belirlemişlerse bu durum da çevreciler tarafından hem idari hem yargısal başvuru için haklı bir gerekçe olarak kullanılabilir.
- Toplantının belirtilen yerde ve saatte yapılmış olması gereklidir. Duyuru yapılmasına karşın toplantı fiilen yapılmamışsa bu açık bir hukuka aykırılık olacağından ilgili nihai kararın iptal istemi kolayca öne sürülebilecektir.
- Toplantıda hükümet temsilcilerine ve faaliyet sahibine sorular sorulması mümkün olduğundan alınacak yanıtlara göre görüş bildirilmesi gerekebilir. Bu nedenle çevrecilerin ve yöre halkının bu toplantılara tam anlamıyla hazırlıklı olarak gitmeleri gereklidir. Toplantıda sadece faaliyetle ilgili eleştiriler,

istenmeyen noktalar ve bunların gerekçeleri değil öneriler de ortaya konulabilir. Öneriler faaliyetin çeşitli yönlerine ilişkin değişiklik istekleri şeklinde olabileceği gibi onun tümüne de yönelik olabilir. Bütün bu görüş ve önerilerin tutanağa geçirilmesi Yönetmelik gereği zorunludur.

- Yönetmeliğe göre gerek yazılı olarak bildirilen gerek toplantıda katılanların belirtmiş oldukları "görüşlerin" ilgili projeye ilişkin hem rapor hazırlama hem inceleme değerlendirme sürecinde "dikkate

alınması" gereklidir. Burada yalnızca "görüşler"den söz edilmesine karşın "önerilerin" de dikkate alınmaması için hiçbir neden yoktur. Çünkü öneri getirilmekle de bir görüş açıklanmış olunmaktadır. Şu halde, eğer katılım yollarının kullanılmasıyla yapılmak istenen faaliyet konusunda haklı gerekçelere ve sağlam verilere dayanan görüşler ortaya konulmuşsa bunların projeye ilişkin çok yönlü değerlendirmede, olumsuz etkilerin azaltılıp azaltılamayacağı da dahil olmak üzere, belirleyici rol oynaması gerekir. Aksine bir durum, yani bunların yetkililer tarafından gözardı edilmesi, ÇED ve katılım sürecinin anlam ve işlevini hiçe saymak demek olacağından bütün bu noktalar, proje hakkında verilecek onay kararna karşı açılacak bir iptal davasında, çevreciler tarafından davayı kazanma yönünde dayanak oluşturacaktır.

Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliğindeki Katılım Olanğı

Bu yönetmelikte getirilen katılım yolu "**itirazda bulunma**"dır. Hava kalitesini etkileyecek tesisleri (ki bunların örnekleri yukarıda bilgi ve belge edinme hakkı kısmında verildi) yapacak kişilerin gerekli izni almak için yetkili birime başvurmalarını takiben ilan verileceğini yukarıda bilgi ve belge edinme hakkını açıklarken belirtmiştik. İşte bu ilandan itibaren iki ay içerisinde isteyen herkes ilana konu oluşturan tesisin yapılmasına yönelik **itirazını yazılı olarak yetkili birime** bildirebilecektir. İtirazın yapılacağı yetkili birim ilanda belirtilecek makamdır. Böylece yalnız çevreciler değil, yörelerinde hava kalitesini etkileyebilecek bir tesisin yapılacağından haberdar olan, **herkes** bu itiraz yolunu kullanarak çevreye olumsuz etkiler getirecek bu tesisin yapılmasına karşı çıkabilir. İtiraz yolu kullanılırken dikkat edilecek önemli noktalar da şunlardır:

- İtirazın süresi içerisinde, yani konuya ilişkin ilanın yetkililerce yapılmasından **sonraki iki aylık dönemde** yapılması gerekir. Bu süre ilanın yapılması ile başladığından gazetelerdeki ilanların takibedilmesi konusunda hassas olunması gerekir. Ayrıca mülki amirliklerdeki ilan panoları da takibedilmelidir. Hatta zaman zaman böyle faaliyetler için başvuru olup olmadığı yolunda ilgili memurlara sorular sorularak henüz ilan yapılmadan sözlü şekilde bilgi alma yolları da denenebilir.
- İtirazlar yapılırken faaliyete niçin karşı çıktığı ve bu bağlamda hangi olumsuz etkilere yolaçacağına gerekçeli olarak belirtilmesi itirazların etkili olması için önemlidir.
- İtirazda bulunan kişilerin itirazlarını takibetmeleri gereklidir. Çünkü Yönetmelik gereğince yetkili makam itirazları değerlendirmek zorundadır. Hatta yetkili birim bu değerlendirme tarihini tesisin yapılacağını duyuran ilanda belirtmek zorundadır.
- Yine Yönetmelik gereği yetkili birim ilgili tesise ilişkin **izin kararını ve gerekçelerini** başvuru sahibinden başka **itiraz edenlere de yazılı olarak bildirmek** zorundadır. Ancak burada itiraz edenlerin sayısının 100den fazla olması durumuna yönelik bir kısıtlama getirilmiştir. Böyle durumlarda yetkili birim isterse kararı tek tek itiraz sahiplerine yazılı şekilde bildirmek yerine ilan yoluyla duyurabilecektir.

İmar Kanunundaki Katılım Olanığı

Yukarıdaki iki katılım olanığıyla karşılaştırıldığında daha dar kapsamlı olan bir katılım olanığı da imar kanunumuzda bulunmaktadır. Dar olmasının nedeni bu olanığın ancak imar planlarının yapılmasından sonraki aşamaya ilişkin olmasıdır. Yani imar planlarının yapılması sırasında bireylere bir söz hakkı tanınmamıştır. Bireyler yalnızca yapılmış olan imar planları hakkında görüş bildirme hakkına sahip kılınmışlardır. Buna göre yetkililerin hazırladıkları imar planlarını ilan etmeleri zorunludur. **İlandan itibaren bir aylık süre** içerisinde de **isteyenler** bu planlara itiraz edebileceklerdir (madde 8/b). Dolayısıyla bu planların çevrenin bozulmasına sebep olacağı görüşünde olan kişi ya da örgütler bu durumu itirazlarında belirtebileceklerdir.

İmar planları düzeyinde bireylere katılım olanağı tanınması çok önemlidir. Çünkü bu planlar özellikle o yörede yaşayan kişilerin yalnız geleceklerini değil gündelik yaşamlarını da yakından etkilemektedir. Bu yüzden çok sayıda ülkede katılım ilkesi planlama mevzuatına önemli ölçüde yansıtılmış ve yöre halkının planlar henüz yapılmadan devreye gimesi sağlanmıştır. İşte bu gerçek karşısında hem çevrecilerin hem yöre halkının, ilgili yerel yönetim birimleri üzerinde baskı da dahil olmak üzere, bu doğrultuda olanakların tanınması yolunda da mücadele etmeleri gereklidir.

Sulak Alanların Korunması Yönetmeliğindeki Katılım Olanağı

Bu olanak konusunda Yönetmelikte açık ve ayrıntılı bir düzenleme getirilmemiştir. Belirtilen husus herbir Ramsar Alanı için yönetim planı hazırlanacağı ve bu planların hazırlanmasında "gönüllü kuruluşların" da katılımının sağlanacağıdır. Bu genel hüküm karşısında katılımın nasıl gerçekleştirileceği konusu Çevre Bakanlığının takdirine bırakılmış olmaktadır.

Yargıya Başvuru Hakkı

Genel durum ve eğilim

Buradaki yargıya başvuru hakkını önemli kılan nokta bunun **herhangi bir " hakkı" ya da "menfaati" ihlal edilmeyen kişilerce doğrudan çevreyi korumak amacıyla kullanılmasıdır.** Yoksa, özel kişilerin ya da devletin çevreyi bozucu faaliyetlerinden kişisel olarak olumsuz şekilde etkilenenlerin yargıya başvurması anayasalardaki hak arama özgürlüğünün sonucu olan doğal bir durum olup bu durum yerleşik hukuk dallarına ilişkin yasalarla da somut olarak düzenlenmiştir.

Şu halde çevreciler ister birey ister topluluk ister demek veya vakıf olarak hareket etsin asıl amaçları bireysel menfaatleri değil çevreye ilişkin genel menfaati korumaları için olanaklarla donatılmışlardır. Dolayısıyla bunların bireysel menfaatlerin değil kamunun (toplumun, tüm halkın, gelecek kuşakların ve hatta tüm insanlığın) sözcüleri olarak faaliyette bulunmaları asıldır. Nitekim aşağıda ikinci bölümde çevreciler tarafından kullanılabilecek

fonlar incelendiğinde bunlardan yararlanma koşulları arasında "**kar amacı gütmeme ve kamu menfaati için hizmet yapıyor olma**"nın bulunduğu görülür.

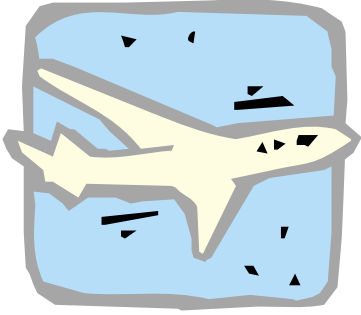
Katılım ilkesine çevre hukukunda gereksinim duyulması her bireye çevrenin korunması alanında söz hakkı tanınmasını beraberinde getirmiştir. Bu tanıma yalnızca, biraz yukarıda incelenen, kararların alınması aşaması ile (dar anlamda katılım) sınırlı kalmamış, alınmış olan kararların hukukiliğinin denetlenmesi aşamasına da yansımıştır (geniş anlamda katılım). Böylece çevrecilerin yani kişisel durumları olumsuz şekilde etkilenmemiş olan kişilerin de çevrenin çeşitli alanlarındaki kararları ve bunlara dayanarak yapılan somut projelerin olumsuz sonuçlarının hukukiliğini mahkemeler önünde sorgulama olanağı doğmuştur.

Hangi Yargı?

Çevrecilerin yargıya başvurması konusunda ülkemizin de dahil olduğu hukuk sistemine temel oluşturan önemli bir ayrımı vurgulamak gerekiyor. Bu da **idari yargı ve adli yargı ayrımıdır**. **Adli yargıda** özel kişilerin birbirleriyle girdiği özel hukuka dayalı ilişkilerden kaynaklanan hukuka aykırılık durumlarının sonuca bağlanması söz konusudur. Bu bağlamda davacı olabilmenin temel koşulu "**hakkın ihlal edilmiş olmasıdır**". Kısaca, dava açacak kişinin dava açacağı faaliyet nedeniyle mağdur olması, diğer bir deyişle mal varlığının veya fiziksel durumunun olumsuz şekilde etkilenmesi gereklidir. Buradan gelinecek sonuç, yerleşik (geleneksel) hukuk kuralları çerçevesinde, çevrecilerin sırf çevreyi korumak amacıyla, yani kişisel bir hak ihlalleri söz konusu olmaksızın, adli yargıda dava açamayacaklardır. Daha somutlaştırsak, çevreci bireyler çevreyi kirlüten ve zarara yolaçan gerçek kişilere veya şirketlere karşı adli yargıda dava açarak bu kirliliğin durdurulmasını ve zararın giderilmesini isteyemezler.

İşte çevre konusunda yukarıdaki genel hukuk kuralını kırma yönünde bazı gelişmeler bir kısım ülkelerde yaşanmıştır. Bunun anlamı çevrecilere çevreyi kirlüten özel kişilere karşı da dava açma hakkının tanınmasıdır. Bu gelişmenin tipik örneğini adli-idari yargı ayrımına dayanmayan ABDi oluşturur. Temelde söz konusu ayrımı benimseyen Avrupa'da ise böyle

bir uygulama henüz sınırlı ölçüdedir. Ancak bu yöndeki gelişmeler ve çabalar bu sınırlılığın yakın gelecekte aşılabileceği yolundadır.

Yukandaki açıklamalardan sonra gelinecek nokta çevrecilerin yargıya başvurmaları bakımından **idari yargının** ön plana çıkmasıdır. Bu yargı dalında esas olan bireylerin birbirleriyle değil de, yerel olsun merkezi olsun, tüm kamu yönetimi birimleriyle karşı karşıya gelmeleridir. Kısaca burada davacılar kamu otoritelerinin faaliyetlerinin hukukiliğini yargı önünde sorgularlar. Bu bakımdan günümüzde gelinen aşamada ve tüm hukuk sistemleri bakımından yapılabilecek **bir genelleme, çevreyi korumak isteyenlere, kişisel durumları olumsuz olarak etkilenmese de, idari birimlere karşı dava açarak kirlenici faaliyetlere dayanak oluşturan kararların iptal ettirilmesi hakkının tanınmasıdır.** Dikkat edilecek **ilk nokta** bu hakkın ilgili kirlenici faaliyete ilişkin idari işlemlerin iptaline ve kirlenici faaliyetin önlenmesine yönelik olduğu ve **tazmin taleplerini içermeyeceğidir.** **İkinci nokta** ise bu tanınan hakkın tüm ülkeler bakımından henüz mutlak bir nitelik taşımadığıdır. Bu bağlamda bir kısım ülkelerdeki uygulamalarda söz konusu hakkın yalnızca kimi çevre konularına yönelik olarak ve yalnızca bazı kesimlere (örneğin yöre halkı , çevreci demekler gibi) tanındığı görülür.

Ülkemizdeki Durum

Ülkemizde **adli yargıda** (adliye mahkemeleri ile en üst başvuru -temyiz- mahkemesi olan Yargıtay) dava açabilmek bakımından geleneksel kural olan "kişisel hakkın" ihlal edilmiş olması (kişisel olarak etkilenmiş olma durumu) çevre davaları yönünden de geçerliliğini korumaktadır. Çünkü çevreci bireylerin çevreyi korumak için özel kişi kirlenicilere karşı adli yargıda dava açabilmeleri konusunda çevre mevzuatında özel bir düzenleme getirilmemiştir. Dolayısıyla, bir çevrecinin, kişisel olarak etkilenmediği sürece, örneğin havayı kirlen bir çimento fabrikasının sahibine karşı adliye mahkemelerinde dava açması mümkün değildir.

Ancak adli yargıya başvuru alanında bir başka noktanın da bilinmesi gereklidir. Bu da çevre kirliliğinin etkilerinin geniş bir alana yayılabilmesi gerçeği karşısında bu kirlilikten kişisel olarak etkilenebilecek kişilerin de çok olmasıdır. Ömek verecek olursak, bir çimento

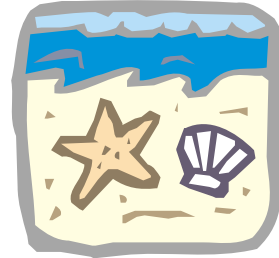

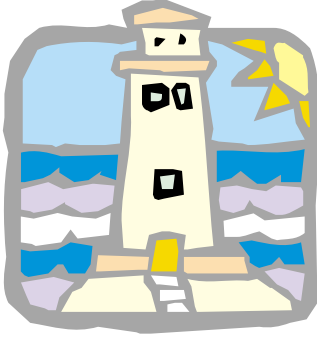
fabrikasının veya temik santralin bacasından çıkan kirleticilerin, yalnızca bu tesislerin hemen yanıbaşındaki tarlaları değil, bütün o yöredeki tarlaları zarar tehlikesiyle karşı karşıya bırakması söz konusudur. Aynı örnek bir boya veya deri fabrikasının atıklarını bir akarsuya boşaltması durumu için de tekrarlanabilir. İşte böyle durumlarda tüm bu kirleticili faaliyetlerden "kişisel olarak etkilenen çok sayıda kişinin" (somut olarak ürünleri zarara uğrama tehlikesiyle karşı karşıya olan herkes) Medeni Kanunun ilgili hükümlerine dayanarak adli yargıya başvurusu halinde çevre de korunmuş olacaktır. Çünkü Medeni Kanunun komşuluk hukuku ya da haksız fiil hükümlerine göre davacılar zarara neden olan kirleticili faaliyetlerin, zarar riskini ortadan kaldıracak, gerekli önlemler alınmaya kadar durdurulmasını mahkemeden isteyebilirler. Mahkemenin istenen kararı vermesinin getireceği normal sonuç ise davalıların kirleticili nitelikteki faaliyetlerine son vermeleridir.

Şu halde biraz önce belirtilen türden kirleticili faaliyetlerden bizzat etkilenebilecek bölgede yaşamayan (dolayısıyla normal olarak adli yargıda bu faaliyetlere karşı dava açma hakkı bulunmayan) çevreci birey ve topluluklara bu noktada bir görev düşmektedir. **Bu görev de adı geçen kirleticili faaliyetlerden etkilenecek kişilerle bağlantı kurarak onları söz konusu davaları açmaya yönlendirmek ve aynı zamanda onlara yardımcı olmaktır. Böylece, belli ölçülerde de olsa, çevresel kirliliğin adli yargı yoluyla da önlenmesi sağlanabilir.**

Adli yargıdaki davalar bakımından kirleticili faaliyetten ötürü uğradıkları zararın tazmin edilmesini isteyenlerin bilmesi gereken çok önemli bir hukuki boyut vardır. Bu da **Çevre Kanununun sorumlulukla ilgili 28inci maddesinin dayanak** alınmasıdır. Çünkü bu madde çevreyi bozucu ve kirleticili faaliyetlerden doğan zararlar için kusursuz sorumluluk kuralını getirmiştir. Bunun anlamı davalının kirleticili faaliyetinde bulunurken kusursuz olsa bile sorumluluktan kurtulamayacağıdır. Dolayısıyla davacının davalının kusurunu kanıtlamak gibi bir yükümlülüğü de bulunmamaktadır.

Adli yargı çerçevesinde çevrecilerin harekete geçirebilecekleri bir yol da, diğer alanlarda da olduğu gibi, **cumhuriyet savcılıklarına** suç duyurusunda bulunmaktır. Eğer ilgili ve yetkili birimler çevreyi korumak doğrultusunda kendilerine yükümlülük getiren hukuk kurallarına aykırı hareket ediyorlarsa haklarında, duruma göre **görevi ihmal** (Ceza Kanunu madde 230) ya da

görevi kötüye kullanma (Ceza Kanunu madde 241) gerekçesiyle suç duyurusunda bulunulabilir. Bunun anlamı savcılarn harekete geçerek gerekli soruşturmaları yapmaları ve bunun sonucuna göre de Ceza Kanununun ilgili hükümlerini uygulamalarıdır.

İdari yargı alanına geldiğimizde ise çevrecilerin yargıya (idare mahkemeleri ile temyiz mahkemesi olan Danıştay) başvurması bakımından bir sorun olmadığını görürüz. Çünkü çevre davaları söz konusu olduğunda dava açabilmeye aranan menfaatin geniş yorumlanması Danıştay kararları ile de artık yerleşmiş durumdadır. Kuşkusuz bu geniş yorumlamaya ulaşılmasında temel hukuki dayanak olarak aşağıdaki belirtilen hükümler rol oynamıştır.

- Anayasamızın çevre hakkı konusundaki 56ncı maddesi hükmü.
- Çevre Kanununun birinci maddesinde bulunan **"...bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin..."** ifadesi (bu hüküm vatandaşlar ile çevresel varlıklar arasında menfaat bağını doğrudan kurmuş olmaktadır),
- Çevre Kanununun "Çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi gerçek ve tüzel kişilerle **vatandaşların görevi** ..." olduğunu belirten 3/a maddesi hükmü ve
- Çevre Kanununun "Çevreyi kirlüten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya **haberdar olan** gerçek ve tüzel **kişiler idari makamlara başvurarak bu faaliyetin durdurulmasını isteyebilirler"** (madde 30) hükmü.

Uygulamada, bu hükümlere ve Danıştayın yerleşmiş kararlarına karşın, bazı idare mahkemelerinin yine de çevreci bireyler tarafından açılan davaları "bunların dava açamayacakları" gerekçesiyle reddettikleri görülmektedir. Bu tür davaların davalıları bilmelidirler ki bu şekildeki red kararları temyiz mahkemesi olan Danıştaydan dönecektir.

İdari dava açmadan önceki adım: İdareye Başvurma

Kural olarak, kanunlarda belirtilen bazı durumlar hariç, ortada idari bir eylem ya da işlem varsa idareye karşı dava açmak için önce idari başvuru yolunu kullanmak zorunlu değildir. Ancak, yargı yolunun hem uzun zaman alması hem masraflı olması nedeniyle, sonuca daha çabuk erişmek için önce idareye başvurma gerekli olabilir. Ancak bu seçenek böyle bir

başvuru ile sonuç alınabileceği konusunda ipuçları varsa - bu sonuç belli ölçüde umuluyorsa- kullanılmalıdır. Aksi halde yargıya bavurulduğunda hemen talebedilecek olan ve çevrenin korunması bakımından büyük öneme sahip **yürütmenin durdurulması** seçeneği geciktirilmiş olur.

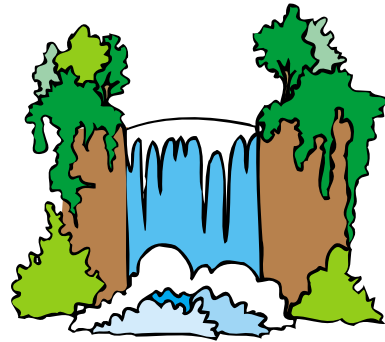
İdareye (yetkili gördüğümüz bütün kamu birimlerine) başvurabilmek esasında idare hukukunun temel esaslarındandır. Ancak yukanda belirttiğimiz dilekçe hakkındaki hüküm ile Çevre Kanununun 30uncu maddesi bu başvuruların açık dayanaklarıdır. Bu maddeyi kirlilik ve bozulma hallerinde bunların durdurulması için kullanabiliriz. Dilekçe hakkını ise, yukanda açıkladığımız gibi idareden bilgi isteme dışında, diğer bazı isteklerimiz hatta önerilerimiz için de kullanabiliriz.

Çeşitli idari birimlere dilekçe hakkına dayanılarak yapılan başvurulardaki bu tür istemler karşılaşılan sorunlara **çözüm bulunması** ya da öneriler belirtilerek bunların **gündeme alınması** şeklinde de olabilir. Bütün bu açıklamalara yönelik istemleri aşağıdaki örneklerle daha da somutlaştırabiliriz:

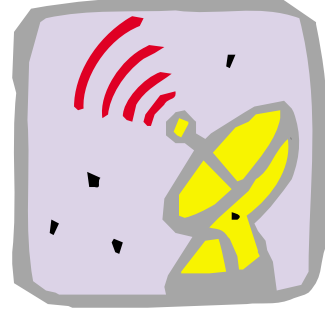
- Bir diskodan veya inşaattan kaynaklanan gürültünün durdurulması.
- Suya atık boşaltan ya da havaya kirlilik veren fabrikaların yolaçtıktan bu olumsuz durumların önlenmesi.
- Yaşanılan yöredeki bazı sokakların trafiğe kapatılması.
- Yaşanılan yöredeki yeşil alanın artırılması.
- Yaşanılan yörede temiz enerji kullanımının yönlendirilmesi.
- Yapılaşma yasağına (kıyılar, sit alanları, su havzaları, milli parklar gibi yörelerdeki) ilişkin çeşitli mevzuattaki esaslar hatırlatarak bunlara uyulmasının istenmesi.

Hangi İşlemlere Karşı Dava?

İdari birimlerin doğrudan ya da dolaylı şekilde dahil olduğu bütün işlemler idari yargıda dava konusu yapılabilir. Şöyle ki, idare çevreyi bozucu veya kirlenici faaliyetleri bizzat gerçekleştiriyor olabileceği gibi bu tür faaliyetlerin özel kişiler tarafından yapılmasına göz yumuyor da olabilir. Göz yumma ya istenen ilgili izin ve ruhsatları,

bunlar için kabul edilmiş olan, yasal koşullar uygun olmasa da verme ya da kirlетici faaliyetlere karşı kanunen yapılması gereken kontrol ve yaptırım uygulama görevlerini (faaliyeti durdurma, tesisi kapatma, para cezası kesme gibi) yerine getirmeme şeklinde gerçekleşebilmektedir. İşte bu durumların hepsinde ilgili idareye karşı idari yargı yolu harekete geçirilebilir.

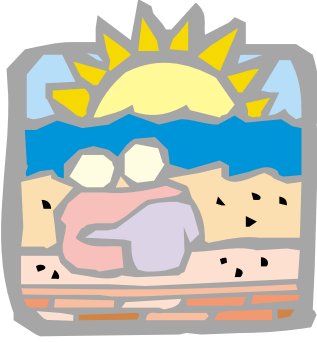
Hangi İstemler?

İdari yargıda yukarıdaki örnekler çerçevesinde açılan davalarda çevreciler hukuka aykırı olarak verilen kararların (izin, onay, ruhsat...) iptali ve kirlетici veya çevreyi bozucu faaliyetlerin durdurulması istemlerinde bulunmuşlardır.

İstemler bakımından önemli olan nokta hukuka aykırı işleme yönelik **"yürütmenin durdurulması"**nın davanın açılmasıyla birlikte yani hemen başlangıçta istenilmesidir. Çünkü çevresel bozulmaların çoğunda ortaya çıkmış olumsuz sonuçları gidermek söz konusu olamamaktadır (Bergama'da altın aramak için kesilen yüzlerce ağacın geri getirilememesi örneğinde olduğu gibi). Böylece yürütmenin hemen durdurulmasıyla birlikte çevre koruma politikası ve hukukunun en önemli kuralı olan "önleyici ilkenin" gerçekleşmesine yargı yoluyla da katkıda bulunulabilecektir.

Davalarda istenilen sonucun elde edilmesi kuşkusuz **hukuki dayanakların açık bir şekilde ortaya konulmasına** bağlıdır. Bundan amaç hukuka aykırı olduğu öne sürülen idarenin işleminin aykırı olduğu hukuki metinlerin ilgili maddeleriyle birlikte gösterilmesidir. İşte bu noktada unutulmaması gereken dayanaklar arasında **uluslararası hukuki metinler** de bulunmaktadır. Çevre sorunu evrensel olduğu için bu alanda uluslararası sözleşmeler diğer hiçbir alanla kıyaslanamayacak ölçüde çoktur. Ayrıca yine aynı nedenden dolayı sözleşmelerden başka bildiri niteliğindeki uluslararası metinlerin sayısı ve önemi de fazladır. Bu gerçeğin kaçınılmaz bir sonucu olarak ülkemiz de birçok sözleşmeye taraf olmuş, bazı bildirelerin altına imza koymuştur. İşte bütün bu metinlerin de dava dilekçelerinde belirtilmesi gerekir.

Davalara açısından dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta tüm kanıtların da belgelere dayalı bir şekilde dava dosyasına konulmasıdır. Kanıtların toplanması bakımından, ileride

dava açma olasılığını düşünerek, önceden yapılması gereken bir başka işlem vardır. Bu da çevreyi kirleten ya da bozan bir faaliyet farkedildiğinde hukuk mahkemelerinden (nöbetçi sulh ya da asliye hukuk) **delillerin tespit edilmesini** (ilgili faaliyet alanına gidilerek yapılanlara ilişkin bütün durum kayda geçirilir) istemektir.

Ülkemizde çevreyi korumak için şimdiye kadar açılan davalar incelendiğinde çevrecilerin idari birimlerin değişik alanlardaki işlemlerini yargı önüne getirdikleri ve mahkemelerden bu işlemlere karşı "iptal kararları" elde ettikleri görülür. Bu idari işlemlerden bazı örnekler, bu çerçevede mücadele edebileceklere ışık tutmak amacıyla, aşağıda belirtilmiştir:

- İlgili belediyelerce verilen yeşil alanların otopark haline dönüştürülmesi kararları.
- Çevresel etki değerlendirme sürecine dahil olan faaliyetler bakımından Çevre Bakanlığınca verilen bazı onay kararları (Bergama'da altın madeni işletilmesine ilişkin ÇED olumlu görüşü).
- Çok katlı bazı otellerin yapılmasına ilişkin ilgili belediyelerin izin kararları.
- İş ve alışveriş merkezleri yapılması hakkında ilgili belediyelerin izin kararları (İzmir Galleria örneği).
- Orman alanları içerisinde üniversite yapılmasına yönelik Orman Bakanlığının tahsis işlemi ve belediyelerin izin kararları (Koç Üniversitesi örneği).
- Arıtma sistemleri bulunmayan temik santraller için verilen deneme ve çalışma izinleri (Yatağan ve Kemerköy temik santralleri örneği).

Yukarıda örnekleri belirtilen davalarda davalılar arasında ise ilgili valilikler ve belediyelerin dışında Çevre, Kültür, Sağlık ve Enerji ve Tabii Kaynaklar bakanlıkları ile TEAŞ ve Türkiye Elektrik Kurumu gibi kamu kuruluşları bulunmaktadır.

İdari yargıda ancak zarara uğrayan kişilerin açabilecekleri **"tam yargı davası"** (yani uğranılan zararın idare tarafından tazmin edilmesinin istenmesi) açısından önemli bir gelişme, açılan bazı davalarda, davaların muhatabı olarak (yani davalı olarak) Çevre Bakanlığının da Danıştay tarafından kabul edilmesidir. Somutlaştırsak, valiliğin çevreyi kirleten fabrikalara gerekli yaptırım uygulamaması nedeniyle çiftçilerin uğradıkları zararların

Çevre Bakanlığınca ödenmesine hükmedilmiştir. Dayanılan nokta, bu bakanlığın hem Çevre Kanunu hem ilgili "kuruluş karamamesi" gereğince çevre kirliliğini önlemekle görevli olmasıdır.

C. Çevreyi Korumadaki Diğer Mücadele Yolları

Her demokratik ülkede bireyler ve örgütler, yukarıda belirtilen çevre konusunda getirilmiş olanakların dışında, anayasalarda tanınan bazı temel hak ve özgürlüklerini kullanarak da çevreyi koruma mücadelesine girişebilirler.

Toplantı ve gösteriler: Bu açıdan ön plana çıkan etkili bir yol, iktidarların ya da uluslararası düzlemde devletlerin çevre açısından olumsuz girişimlerine karşı öncelikle "düşünceyi açıklama özgürlüğü" çerçevesinde örneğin yetkili ve ilgili bütün idari birimlere fakslar, elektronik postalar göndermek ve yine bu özgürlüğün de kullanıldığı "toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını"na dayanarak gösteriler düzenlemektir. Bu yol, özellikle iktidarların, mahkeme kararlarını uygulamamak gibi, hukuku hiçe sayan girişimleri karşısında kaçınılmaz olmaktadır. Bu gibi eylemlerde dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi söylemlerde ve davranışlarda sorumlu olmak, kullanılacak sloganları yanlış anlamalara meydan vermeyecek, halkı ürkütmeyecek ve eylemin özünü ortaya koyacak şekilde belirlemektir.

İzin şart değil, bildirim yeterli: Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemek için **önceden izin almak zorunluluğu yoktur** ve herkes bu hakkı kullanabilir. Ancak buradaki toplantı ve gösteri yürüyüşü "silahsız ve saldınsız" olmak zorundadır. Bu durum Anayasamızda (madde 34) ve konuya ilişkin kanunda (1983 tarihli ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu) belirtilmiştir. Bu kanuna göre söz konusu hak "fil ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını doldurmuş" herkes tarafından kullanılabilir. Anayasamızın 34üncü maddesi 2001 Anayasa değişiklikleri ile değiştirilmiş olan hükümlerdedir. Buna bağlı olarak adı geçen kanunda, 4748 sayılı ve 9 Nisan 2002 tarihli Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ve 4963 sayılı 7 Ağustos 2003 tarihli Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile gerekli değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda adı geçen kanunun 21inci maddesi yürürlükten kaldırılmış ve 9 ile, toplantıların yasaklanması ve ertelenmesini düzenleyen 15, 17,

18 ve 19 uncu maddelerinde değişiklik yapılmıştır. (Yürürlükten kaldırılan 21inci madde demek, vakıf ve sendikalarla kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemeyecekleri hükmünü içeriyordu). Toplantı ve gösteri yürüyüşü için izin almak söz konusu değildir. Ancak Kanun gereğince (madde 9) toplantı ve/veya yürüyüşün yapılmasından en az **72 saat önce bildirimde** bulunmak zorunludur.

Toplantı ve yürüyüş **yeri ve zamanı** bakımından da Kanundaki koşullara uyulacaktır. Şöyle ki Madde 6 gereğince, kısaca vurgulanırsa, mülki amirlerce önceden belirtenerek duyurulmuş yerler kullanılabilir. Madde 7 ye göre de izin verilen zaman açık alanlarda güneşin doğumu ile batımından bir saat öncesine kadar olan süre ve kapalı alanlarda ise gece saat 23e kadardır.

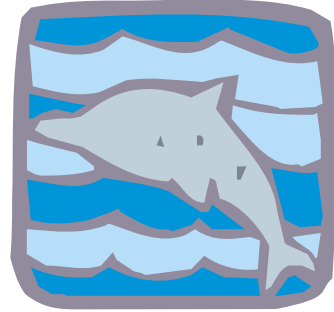
Bildirim mahallin **en büyük mülki amirine** yani vali ya da kaymakama yapılacaktır. Bir İl'e bağlı ilçelerin o ilin belediye sınırları içerisindeki kısımlarına ilişkin olarak o ilin valisi mahallin en büyük mülki amiri olarak kabul edilmiştir.

Toplantı ve yürüyüş en az 7 kişiden oluşan bir **düzenleme kurulu** tarafından düzenlenebilir. Bildirimin de bu kişilerin tamamı tarafından imzalanması ve gerekli bilgileri (toplantı ve yürüyüşün amacı, yeri, başlayış ve bitiş zamanı, düzenleyicilerin ad ve adresleri) içermesi şarttır.

Bildirimle ilgili önemli bir nokta da bildirimde bulunulduğunda **"alındı" yazısının alınmasıdır**. Bu yazı valilik veya kaymakamlıkça verilmez ya da bildirim yine bu birimlerce kabul edilmez ise durum tutanakla tespit edilir. Daha sonra noter aracılığıyla ihbar yapılır ve böylece ihbarnin saati bildirim verilme saati yerine geçer.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri açısından dikkat edilmesi gerekli önemli bir konu da bunların silahsız ve saldınsız yapılmasının gerekliliğidir. Bu bağlamda sorunun önem ve aciliyeti çerçevesinde pasif direniş yolları da kullanılabilir.

Yukarıdaki türden eylemler yalnızca iktidarların olumsuz girişimlerine karşı, bunları engellemek amacıyla, değil, aynı zamanda onları harekete geçirmek amacıyla da yapılabilir. Örneğin bilgi ve

belge edinme hakkının çevre korumadaki öneminden hareketle bunun, diğer ülkelerde olduğu gibi, açıkça tanınması için bu yollar kullanılabilir. Kuşkusuz bu hakkın anayasada yer almasını sağlamak ilk hedefdir. Ancak hem bunun vakit alacağını düşünerek hem de böyle bir hüküm anayasamıza konulsa bile onun ayrıntılarının belirlenmesi için bir kanuna gereksinim olması gerçeği karşısında, halen taslak durumunda olan idari usul yasasının çıkarılması için çabalamak gerekir.

Sözlü ve yazılı basınla iletişim: Bu kanallar gerek yukarıda açıklanan eylemlerde gerek genelde, periyodik olarak sürekli bir şekilde, kullanmak da etkili olabilmek ya da etkililiği artırmak için gereklidir. Esasen özellikle yerel düzeydeki medyanın yöresel çevre sorunlarının gündeme getirilmesi ve çözümler üretilmesinde sürekli olarak kullanılması, daha doğrusu medyanın çevre koruma çabalarının içerisine çekilmesi hem halk hem de yöneticiler düzeyinde etkili olabilmek için kaçınılmazdır.

Üniversitelerle iletişim: Bu iletişimin yaranı diğerlerinde de olduğu gibi çok yönlüdür. Bir yandan üniversitelerin o zamana kadar sessiz kaldıkları kimi konularda harekete geçmesi sağlanarak soruna sahip çıkanların alanı genişletilmiş olur. Böylece yöneticiler karşısında da etkili olma avantajı fazlaştınlır. Öte yandan üniversitelerin, eğitim, bilgi birikimi ve teknik araç alanlarındaki kapasitesinden yararlanma şansı yaratılır. Üniversitelerle kurulacak olumlu bir diyalog daha önemli sayıda halkı sorunların çözümüne dahil etmede de katkı sağlayacaktır.

Uluslararası çevrelerle iletişim: Çevre açısından olumsuzluğu belirginleşen ya da hakkında ilgili idari işlemin hukuka aykırı olduğuna ilişkin mahkeme kararı bulunan buna karşın idari birimler tarafından yürütülmek istenen yatırım faaliyetleri konusunda başvurulacak bir yol da şudur: Bu faaliyetin uluslararası bir finans kuruluşu tarafından finansmanı söz konusu ise ya da bu açıdan bir başka devlet işin içine girmişse bu finansörlere adı geçen projenin özellikle yerel halk tarafından istenmediğinin, halkın, uluslararası boyutta kabul görmüş, katılım ilkesi çerçevesindeki görüşlerinin dikkate alınmadığının açıkça ve güçlü bir şekilde duyurulması. Bu noktada evrensel nitelikli çevreci demeklerden de yararlanılabilir.

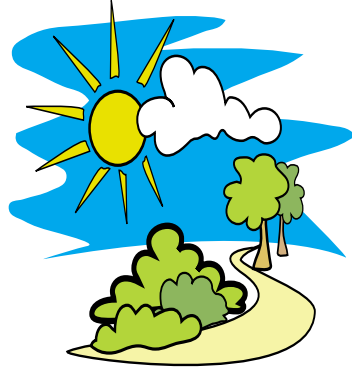

III. EK AÇIKLAMA: ÇEVRE KANUNUNUN GETİRDİĞİ YAPTIRIMLAR VE BU KANUNDA YETKİLİ KILINMIŞ BİRİMLER

Önemli bir sorun: Kim yetkili?

Ülkemizde çevre mevzuatının (çevreyi ilgilendiren bütün yasa ve yönetmelikler ile daha alt düzeydeki diğer hukuki metinler) uygulanması bakımından karşılaşılan en önemli sorun yetki konusudur. Çevre konusu ile ilgilenen hemen herkesin dilinde yeretmiş olan "yetki karmaşası" sözcüğü ile bu durumu göstermektedir. Bundan amaç kimi durumlarda yetki ile ilgili hükümlerin soyut -belirsiz- olması, kimi durumlarda birden çok birimin aynı anda yetkili kılınması bazen de, ilgili kanun ile ona dayalı yönetmelikler arasındaki uyumsuzluk nedeniyle, ortada farklı yetkili birimlerin bulunmasıdır. Bu temel sorun bazı alanlarda eşgüdüm birimleri oluşturularak kısa vadede belli ölçüde giderilebilir. Ancak tam ve kalıcı bir çözüm sadece hükümet düzeyinde girişilecek ciddi bir "kodifikasyon" çalışması ile çözülebilir. Böyle bir çalışma, ancak farklı disiplinlerden uzmanların oluşturduğu komisyonlarca yapılabilir ve hemen başlansa bile bitirilmesi uzun vadeye uzanacak bir çabayı gerektirir. Bu arada böyle bir çalışmadan önce halen yaşanan yetki karmaşası sorununun ve bu bağlamda kimlerin hangi konularda yetkili olduklarının saptanması için de yine hükümet düzeyinde ciddi bir çalışma gereklidir. Bu da daha önce oluşturulan kimi komisyonların kuramsal çerçevede hazırladıkları kapsamlı raporların uygulayıcıların karşılaştıkları somut noktaları da dahil ederek gözden geçirilmesiyle yapılabilir.

Sözün kısası yetki sorunu bu rehberin kapsamını kat kat aşan bir konu olduğu için burada sadece bu alandaki en temel noktalar Çevre Kanunu esas alınarak vurgulanmaya çalışılacaktır. Ancak uygulamada bir şeyler yapmak için çaba gösterilirken yetki konusunda takılınmışsa dilekçe hakkı çerçevesinde konunun Valilikler nezdinde açıklığa kavuşturulması istenebilir. Çünkü valilikler bütün bakanlıkların ve yatırımcı

kuruluşların il düzeyindeki temsilcileridir. (Ayrıca valiler Mahalli Çevre Kurullarının da başıdır. Bu kurullar ise Çevre Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Karamame ile kurulmuş olup çevre ile ilgili sorunların il düzeyindeki hem takipçisi hem de bazı somut konularda karar makamı olarak işlev görürler). Öte yandan sorun alanı Çevre Kanunu ve bununla ilgili yönetmelikler çerçevesinde ise bu kez çabaları Çevre Bakanlığı üzerinde yoğunlaştırmak daha doğru olacaktır.

Çevre Kanunu ve ilgili yönetmelikler: Çevre Kanunu 34 maddeden ibaret çerçeve bir kanun olup çevrenin korunmasındaki ayrıntılı düzenlemeler bu kanunun getirdiği genel esaslar çerçevesinde, aşağıda belirtilen, çeşitli sorun alanlarına ilişkin yönetmeliklerle yapılmıştır.

- Hava Kalitesinin Korunması Y. (11.2.1986)
- Gürültü Kontrol Yönetmeliği Y. (11.12.1986)
- Su Kirliliğini Kontrol Y. (4.9.1988)
- Katı Atıkların Kontrolü Y. (14.3.1991)
- Tibbi Atıkların Kontrolü Y. (20.5.1993)
- Tehlikeli Atıkların Kontrolü Y. (Taraf olduğumuz Basel Sözleşmesinin uygulanmasını sağlamak için çıkarılmıştır).
- Tehlikeli Kimyasallar Y. (11.7.1993)
- Toprak Kirliliğinin Kontrolü Y. (10.12.2001).
- Sulak Alanların Korunması Y. (30.1.2002, Taraf olduğumuz Ramsar Sözleşmesinin uygulanmasını sağlamak için çıkarılmıştır).
- Nesli Tehlikede Olan Yabani Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmenin Uygulanması Hakkında Y. (27.12.2001, Taraf olduğumuz CITES Sözleşmesinin uygulanmasını sağlamak için çıkarılmıştır).
- Çevre Denetim Y. (5.1.2002, değişiklikler: 3.3.2002 ve 24.7.2002).
- Çevresel Etki Değerlendimesi Y. (En sonuncusu: 6.6.2002)

(Bütün bu yönetmelikler için ve ülkemizin taraf olduğu bazı sözleşme ve diğer uluslararası metinler için Çevre Bakanlığının şu web sitesine bakılabilir: <http://www.cevreorman.gov.tr>. Bu site, yönetmeliklerde yıllar içinde değişiklikler yapıldığı için, değişikliklerin de görülebilmesi bakımından önemlidir.)

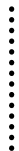
Yaptırımlar ve bunlara ilişkin yetki: İşte yukarıdaki yönetmelik hükümlerinin ihlali halinde Çevre Kanununda belirlenen yaptırımlar uygulanacaktır. Bunlar üç ana grupta toplanabilir.

1. **İdari para cezaları** (Kanun adli para cezası-yani mahkemelerce kesilecek para cezaları- konusunda hiçbir hüküm içermemektedir). Yaptırımlar arasında en geniş yeri bu cezalar kaplamaktadır. Dolayısıyla diğer yaptırımlara konu olan ihlallerin dışında kalan bütün hukuka aykırılıklarda bu yaptırımın uygulanması söz konusudur. Bu cezalar gerçek kişiler, kuruluş ve işletmeler ve gemiler için ayrı ayrı düzenlenmiştir.

Bu cezaların kesilmesinde genelde yetki mahallin en büyük **mülki amirine** (illerde **vali**, ilçelerde **kaymakam**) verilmiştir. Ancak gemiler için getirilen cezalar bakımından, **büyükşehir belediyeleri** kendi sınırları içerisinde, bu sınırlar dışında ise sahil güvenlik **bot komutanları** yetkili kılınmıştır.

2. **Faaliyetin geçici ya da sürekli olarak kısmen veya tamamen durdurulması:** Çevre Kanunu ve ilgili yönetmeliklerdeki yasaklara uyulmaması ve yükümlülüklerin yerine getirilmemesi, bunların düzeltilmesi için en büyük mülki amir tarafından verilecek süreye rağmen, devam ettirilirse faaliyet ihlal edilen kuralın niteliğine göre kısmen veya tamamen, süreli ya da süresiz olarak durdurulur. (Bu sürelerin ne kadar olacağı Çevre Kanununun ihlal edilen hükümleri için ayrı ayrı olmak üzere Çevre Denetimi Yönetmeliğinde gösterilmiştir. Böylece mülki amirlerin birbirlerinden farklı şekilde ve keyfi süre vermeleri engellenmiştir). Bu yaptırım kararından ve uygulanmasından sorumlu ve yetkili birim **mahallin en büyük mülki amiridir.**

Faaliyetin geçici bir süre için kısmen veya tamamen durdurulması faaliyetin yolaçtığı kirliliğin toplum sağlığı açısından tehlike yaratması durumunda da gerçekleştirilir. Doğal olarak burada yukarıdaki seçenekte olduğu gibi önceden bir süre verme söz konusu değildir.

Durdurmaya ilişkin karar 1. **Sağlık Bakanlığı**
2. Mahallin en büyük **mülki amiri** tarafından verilebilir. Her iki durumda da yaptırımın uygulanmasından mahallin en büyük mülki amiri sorumludur.

3. **Hürriyeti bağlayıcı ceza:** Bu açıdan **hapis cezası** şeklinde yaptırım sadece bir maddede (26) ve iki ayrı suç için kabul edilmiştir. Bunlardan **ilki** kuruluş ve

işletmelerin belgeleme yükümlülüğünü yerine getirirken gerçeğe aykırı belge düzenlemeleridir. Bunun cezası bir yıldan üç yıla kadar haptistir. Belgeleme yükümlülüğü faaliyet sırasında kullanılan yakıt ve çıkarılan atık ve artıkların özellik ve miktarlarına ilişkin bilgilerin sürekli ve düzenli bir şekilde belirlenmesi ve kayda geçirilmesidir. **İkinci ceza** yukarıda değinilen belgeleme yükümlülüğünün yerine getirilmesi sırasında "yetkili makamlara yanlış ve yanıltıcı bilgi vermek" fiili için getirilmiştir ve miktarı 6 aydan iki yıla kadar haptistir.

Yaptırım dışındaki konularda (izin verme ve denetim gibi) yetkili Birimler: Çevre Kanunu ve ilgili yönetmelikler çerçevesinde, proje sahiplerinin almak zorunda oldukları izinler ve yapılacak denetimler bakımından, yetkili birimler olarak esas itibarıyla Çevre Bakanlığı, valilikler ve belediyeler gösterilmiştir. Bunların yetki durumları Çevre Kanunundaki yetki hükümleri de esas alınarak ve diğer bazı yetkili birimler ile birlikte ilgili yönetmeliklerde gösterilmiştir. Ancak kimi alanlardaki bazı hükümlerin (örneğin Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliğinde) Çevre Kanunundakilerden farklı olduğu görülebilmektedir. İşte bu durumlarda uygulamada sorun çıkarsa Kanunun hükümleri esas alınarak oradaki yetkili birimle sorun çözülmeye çalışılmalıdır. **Denetim** konusunda ise **Çevre Bakanlığının** yetkisi son çıkarılan Çevre Denetim Yönetmeliği çerçevesinde, yaptırım uygulayacak birimlerin de yetkileri saklı kalmak üzere, açıklığa kavuşturulmuştur.

Bu bağlamdaki yetki konusunda en önemli konuları esas alarak aşağıdaki açıklamaları örnek niteliğinde verebiliriz.

En son ÇED Yönetmeliği gereğince Çevre Bakanlığı çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) sürecindeki ana yetkili birimdir. Yani ÇED olumlu ya da olumsuz kararları ile ÇED gereklidir veya gerekli değildir kararlarını bu bakanlık verecektir.

Sulak alanların koruma ve kullanma esasları Çevre Bakanlığınca belirlenirken bunlarla ilgili envanter ve planlamaya ilişkin işlemleri yapmak ve ilgili tesisleri kumak Orman Bakanlığına aittir.

Tehlikeli atıklarla ilgili tesislere ön lisans ve lisans izni vermek ve bu atıklara ait yönetim planını yapmak Çevre Bakanlığının; bunlara il sınırları içerisinde taşıma lisansı vermek ve taşıma sırasında gerekli acil önlemleri almak valiliklerin yetkisindedir.

Hava kalitesi yönünden hassas kirlenme bölgelerini belirlemek ve trafiği sınırlamak valiliklerin yetkisindedir.

Kıyı kenar çizgisinin tespiti ve buraların kıyının doğal yapısını bozmayacak şekilde kazılmasına ve kum ve çakıl alınmasına izin verme valiliklerin yetkisindedir (bu açıdan genel kural kıyuyu değiştirecek boyutta kazı yapılamaması ve kum alınamamasıdır).

Milli park alanları ile özel çevre koruma alanlarının yurt çapında belirlenmesi Bakanlar Kurulunun yetkisindedir.

Özel çevre koruma bölgeleri açısından asıl yetki (her türlü izin ve ruhsatı vermek ve ve her türlü yapı ve tesisi denetlemek dahil) Çevre Bakanlığına bağlı olan Özel Çevre Koruma Kurumuna aittir. Ancak belediye sınırları dışında köy yerleşik alanları içinde ve mezarlarda yapılacak konut, hayvancılık ve tarımsal amaçlı yapılar için inşaat ve iskan ruhsatını Bayındırlık Bakanlığı verir. Ayrıca bu bölgelerde sit alanı varsa sit kararları geçerlidir. Ancak Özel Çevre Koruma Kurumunun bu planlarda bazı açılardan değişiklik yapma yetkisi vardır. Yalnız bu yapılırken Koruma Yüksek Kurulundan görüş istenecektir. Aynı şekilde bu kurul da sit alanlarının tespit ve ilanından önce Özel Çevre Koruma Başkanlığından görüş alacaktır.

Çeşitli alanlardaki (milli parklar, su koruma havzaları, sit alanları, Boğaziçi alanı gibi) yapılaşma yasağına uyulmaması halinde yapılan bu yapıların yıkılması ise esas olarak belediyelerin en önemli yetkileri arasındadır. Bu yasaklara aykırılık, konunun ve ihlalin önemi nedeniyle genelde ilgili kanunlarda hapis cezası yaptırımına bağlanmıştır. Bu yaptırım türü sadece adı geçen yapıları yapanlar için değil usulsüz yıkma veya imar izni veren (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, madde 65), mevzuata aykırı ruhsat verenler (Boğaziçi Kanunu, madde 18) için de söz konusudur.

KAYNAKÇA İÇİN AÇIKLAMALAR

Bu bölümdeki açıklamaların tümü yazarın çevre konusunda yıllardır yaptığı çalışmaların bir ürünü olup büyük ölçüde onun kitap ve makalelerine de konu olmuştur. Anlatılan bütün konularla ve kavramlarla ilgili geniş açıklamalar ve ilgili çok sayıda kaynak için özellikle şu esere bakılabilir:

Nükhet Turgut, Çevre Hukuku, Karşılaştırmalı İnceleme, İkinci bası, Savaş Yayınları, Kasım 2001 Ankara (718 sayfa). (Not: Gözden geçirilerek değiştirilmiş üçüncü baskısı 2004 yılı başında yayınlanacak).

Ekoloji ile ilgili bilgilerin özellikle konuya yabancı olanlarla, çevre mücadelesine yeni adım atmış olanlara ve yöre halkınca edinilmesi çok önemli olduğu için bu konuda da aşağıdaki eser kullanılabilir. Çünkü burada çevre sorunları yaşamımızda aşına olduğumuz söylemler ve geleneklerimiz içerisine yedirilerek açıklanmıştır:

Mine Kışlalıoğlu-Fikret Berkes, Çevre ve Ekoloji.

Çevre koruma mücadelesindeki somut çabalarında atılacak bazı adımlarda, örneğin dilekçelerin nasıl yazılacağı, nelere dikkat edilmesi gerektiği gibi konularda fikir edinmek için de aşağıdaki esere bakılabilir. (Bu arada umarız yazar bu kitabının yeni baskısını yapar):

Noyan Özkan, Doğa Koruma Rehberi, Nar Yayınları, 1995.

Çevre koruma çabalarında halkın ne şekilde yaklaştığı, neler hissettiği, neden ve hangi durumlarda kızdığı gibi temel bir noktadan hareketle idarecilerle sanayicilerin bu noktaları algılayarak soruna nasıl yaklaşmaları gerektiğini, çevre felaketlerinin tipik örnekleri çerçevesinde, açıklayan şu eserden de özellikle çevreci örgütler faaliyetlerinde kullanmak üzere önemli ipuçları çıkarılabilir:

Lawrence Susskind-Patrick Field, Dealing With an Angry Public (The Mutual Gains Approach to Resolving Disputes), The Free Press, New York 1996. ISBN 0-684-82302-0.

Çevre mevzuatı için Çevre Bakanlığının çıkardığı bir kitap bulunmaktadır. Bu kitap bütün Çevre İl Müdürlüklerine dağıtılmıştır. Buralardan sorulabilir. Bunun dışında piyasada bir tanesi Türk Çevre Vakfı'nın yayınladığı olmak üzere başka kitaplar da vardır. Yalnız bunların hangisi alınrsa alınsın, bu mevzuat alanında değişiklikler sık olduğu için, Resmi Gazetenin (<http://www.basbakanlik.gov.tr>) hergün takibedilmesi gereklidir. Aynı şekilde ilgili bakanlıklarla kuruluşların web siteleri de periyodik olarak izlenmelidir.